

Megjelenik
minden hónap
15-én
három ívnyi
tartalommal.

MAGYAR
NYELVÖR

SZERKESZTI
SZARVAS GÁBOR.

Szerkesztő
kiadó ^s hivatal
Budapest
VI. Bulyovszky-
ucca 6. sz.

XVIII. kötet.

1889. OKTÓBER 15.

X. füzet.

A MAGYAR NYELV ROMÁN ELEMEIHEZ.

4) Az előbbi cikkben elsorolt, honnanvalóságukra nézve biztosan meg nem állapítható elemeken kívül a többi, Diez-nél előforduló magyar szó, a mennyire legalább megítélhetem, több vagy kevesebb valószínűséggel valódi román kölcsön-szónak tekintendő. Ezeket kettőnek kivételével a következőkben fejtegetésem tárgyává teszem. Hároma ugyanis: *csonka*, *gáncs* (D. *gants*) és *paszomán* (a melytől *pászma* egészen elváltandó) Kőrösi cikksorozatában is megvan, a melyek közül csupán az első szolgáltat bővebb tárgyalásra alkalmat.

Buta (D. *buda*). Szarvas szokott gondosságával vizsgálta e szó eredetét (Nyr. XV. 360—363); a mi e szónak a török *buđala* szótól való elkülönítését s a német *butl*-hoz való kapcsolását illeti, tökéletesen egyetértek vele. A *buta* és *buga* szónak Nagyszigethitől (Nyr. XV. 410) megpróbált identifikálása ellen Szarvas szerint (Nyr. XV. 559) 'ha nem is alak, de jelentés tekintetében alapos okunk van kétséget támasztani.' Én épen az ellenkezőt állítanám, minthogy a jelentésbeli nehézségeket véleményem szerint Révész közleménye (Nyr. XVI. 321) eloszlatja; ámde elégségesek-e a Nagyszigethitől elősorolt esetek arra, hogy elfogadhatóvá tegyék a *buta* és *buga* szókban a *t*-nek *g*-vel való fölcserélését? Én azt hiszem, hogy a *buga* melléknév (a mely a pestmegyei *csiga-buga* > *csiga-biga* (Nyr. I. 44) ikerszóba is bekeveredett) a *buga* = *boga*, *bog*: 'knoten, knorren, kolben' főnévhez úgy aránylik, mint a magy. *buta* szóval értelmi és hangzási rokonságban álló s tőlem mindjárt megemlítendő román szavak a fr. *bouton*: 'knospe, knopf, eigentl. etwas hervorstossendes, ausschlagendes' (Diez I. 78) szóhoz. Vö. Budenz 458. l., a

hol *bog*, *buga* a zürj. *bügil'*: ,hervorstehendes, buckel, beule' és az észti *pung*: ,hervorragendes, rundliches, (knolle, knospe, beule)' szavakkal van egybeállítva. A *buga* melléknév jelentésbeli fejlődésére a *buta* szónak lehetett befolyása, sőt a mennyiben amaz nem csak *to mp át* (stumpf) vagy *csonkaszarvút* (stummelhornig), hanem Bajmokon egymás felé hajlott szarvút (,gegen einander gebogen' von Hörnern) is jelent, — talán még a német ,gebogen'-nek is van része benne; Bajmoknak ugyanis német a vidéke. Hogy *buta* nem származott a *buga* szóból, azt, minden mást figyelmen kívül hagyva, már az előbbinek külföldi rokonsága is bizonyítja. E rokonság egyfelől szélesebb körű s másrészt bensőbb természetű is mint Szarvas cikkéből gondolható. A magy. *buta* szónak Diez-nél (I. 78) elszámlált megfelelőit még meg lehet néhányval szaporítanunk: spanyol és port. *boto*, *botoso*: ,stumpf' tulajdonképi és átvitt értelemben, fr. (*piéd*) *bot*: ,klumpfuss', tájsz. fr. (Jaubert) *bot*, *boteux*: ,hinkend' (ettől származott az ó-fr. *botoier*, hennegauai *botier* sat. s hozzácsatlakozik a francia *boiter* sat, a mely *déboîter* hozzákeveredésére vall), wallon *bott*: ,stumpf' tulajd. ért. (így Grandgagnage, holott Sigart szerint a mons-vidéki wallonban csak *court*-ral kapcsolatosan használatos, pl. *ein court et bot*: ,ein knirps'), délfr. (Mistral; Azaïs szerint prov.) *boti*: ,töpel', toszkánai *boto*: ,stumpf' átv. ért. (Fanfani: ,lo dicono i Senesi, ed anche i Fiorentini, ad una persona da nulla, e quasi melensa, lo stesso che tonto. E di chi sta fermo e quasi trasognato per melensaggine si dice: *Guardalo, pare un boto*'), rumun *but* (többese *buți*), *butaciü*: ,stumpf' tulajd. és átv. ért. Cihac (II. 484) a *butaciü* szóval egy tőből való gyanánt idézi a *bont* és *budulaciü* szókat, valamennyit csak ,émoussé' jelentéssel: *coarnele butace*, *budulace*: ,les cornes émoussées.' Ha e szók átvitt értelme jönne csaka tekintetbe, akkor az utóbbinál a már említett török *budala* szótól eredt *budalá*, *budalás*: ,ostoba' hozzáelegyülésére lehetne gondolni. S ime Şaineanu ,Elemente turceşti în limba romană' 18. lapján csakugyan a következőket olvassuk: ,*budalá*, *budalác*, prost, neghîob' (s mellette bizonyító példa gyanánt: ,*budulaca mea vorbire*). *Bont*, *bunt*: ,stumpf, stummel' (így Pontbriantnál) szerintem a *but* szónak valamely hasonló jelentésű más szónak hozzákeverésével az alább tárgyalandó *ciont*, *ciunt* módjára

keletkezett változata. Hunfalvy és Alexics elválasztják *but-*tól és a *bont* vagy *bunt* alakot, vagy első sorban inkább a *buntui* (*buntí*) igét a magy. *bontani*-tól származtatják, a mely azonban értelmére nézve nagyon élesen különbözik amattól. A mi pedig Alexicsnek azon állítását illeti, hogy *buntui*, különösen a Királyhágón inneni részeken járatos, ebben legfőljebb magára ezen sajtászerű alakra nézve lesz igaza. A szláv nyelvek közül itt csak a szlovén jó tekintetbe Igaz, hogy Matzenauernál a 126. lapon (innen Halász J. Nyr. XVII. 254) ezt találom: *buta*, dementia, nerozum, de ez a szó, nekem legalább, Jungmann szótárából látszik eredetnek, a hol: *buta wata*, slc. unverstand im reden und handeln. Rybay; de mi más ez, mint a latin *butubata*, a mellyel pl. az öreg Molnár A. a magy. *díb-dáb* szót fordítja? A szlovénben (még a zágrábvidékiben is) *butast* a. m. ,einfältig, tölpelhaft; *butec*, *butej*, *butež*: ,tölpel'. E két utóbbi szó azonban *búbos bankát* (,wiedehopf) is jelent, mint a mely madár tudvalevőleg mindenütt a megtestesült butaság hírében áll. Így a francia *dupe*: ,dummkopf' = ó- és tájsz. fr. *duppe*: ,banka', spanyol *abubo*: ,dummkopf' = *abubilla*: ,banka', lengyel-cseh *dudek*, tót *dudok*: ,tölkilkó' és ,banka', szerb *dedak*: ,dummkopf' = *dedek*: ,wiedehopf', a belső-ausztriai *hopf* = egészen a fr. *dupe* (e szót azonban se Schmellernél se más, kezem ügyébe eső szótárban nem találom) = alnémet *huppe*, holl. *hoppe*, angol *hoop*. Mindezen szókban a *banka* oly neveivel van dolgunk, a melyek e madárnak nem mindenütt egyenlőn fölfogott hangját utánozzák; nézzük csak végig e madár ama különböző elnevezéseit, a melyeket E. Rolland Faune populaire de la France c. munkája II. 99. s köv. lapján a francia tájszólásokból egybeállit: *bouitt bouitt*, *bouboud*, *put-put*, (vö. szerb *putpuden*) *boubouitt*, *puputt*, *boubou*, *poupou*, *pupu* sat. * Ezen onomatopöetikus tö aztán többféle képzök-

* Különös, hogy Rolland — talán azért, mert a fr. *dupe* szónak Diez-féle magyarázatát tartja a helyesnek — az ép említett folklorisztikus vonást egészen figyelmen kívül hagyja. Aztán meg azt kérdi: ,d'où vient le *d* de *duppe*?' A felelet nagyon egyszerű: a *t* és *p* hang itt a *bouboud* alakhoz képest fordított sorrendben állnak; vö. a szlov. *udob*, *udeb*, *udab*, *deb*, *dab*, *dap*. Orosz *udod*, lengyel *dudek* sat. párhuzamosak a lat. *upupa*, olasz *bubbola* sat-vel.

kel bővülve kerül elő, pl. a nizzai *put-ega* szóban; s így támadt a szlovén *but-ej*, *but-ež* a *bud* alak mellett (vö. a magy. tájszólási *budoga*, *budboka*, *butybóka** sat. szavakkal, Nyr. XVII. 223). Az említett szlovén szavakhoz hasonlóan átvitt értelemben látszik használatosnak a karantán-ném. *wutte*, *wutti*, *wudi*: ‚widehopf‘ (a luxenburgi németben: *but-but*, a stájer *wudhupf*-ban e madárnak két neve van egybeolvasztva, — *wiedehopf* népetimologikus magyarázatos átdomítás); Lexter-nél *wut*, *wut!*, ‚neckender zuruf,‘ *wutte*, *wuttele* pedig gúny-név (Klagenfurt). A szlovén szóalakokban tehát két egészen különböző *but*-tő olvad össze. A mi végül a germán nyelvek idetartozó szavait illeti, megemlítendő a holl. *bot*, a dán *but*, alném. *butt* (l. a többi közt J. ten Doornkat-Koolman Ostfries. Wb. *but* szó alatt), a mely származékaival ‚stumpf‘ tulajdon és átvitt értelemben s aztán ‚kurz und dick‘ jelentésű. A megfelelő fölném. *butz*-tő csak az utóbbi jelentéssel fordul elő. Ugyanez értelemmel szélesen el van terjedve a fölnémetben az alnémetből kölcsönzött *butt* is, holott a másik két jelentéssel már csak szűkebb körben használatos. *Verbuttet* a. m. ‚körperlich oder geistig unentwickelt‘ az irodalmi

* E szavakban azonban nem egy *-k-* (*-g-*) képzőelemmel van dolgunk, hanem minden bizonnyal a tőbeli *-t-* (*-d-*) hang módosulásával. A ‚wiedehopf‘ magyar nevezetei tekintetében e madárnak részint az egytagú *bub*, részint a kéttagú *butbut*, *bubut* hangjából kell kiindulnunk. Az előbbi megvan a *szarbub* szóban (NySzót.), a melyben a *szar* csupán epitheton ornans, nem úgy, mint a megfelelő hollandi kitétel: *drekhaan*, ném. *kothhahn*, *misthahn*, a melyekben a jelző szó lényeges elem. A **bubut*-ból talán a *bab*: tüpfel (*babos*: scheckig) hatása alatt kifejlődött a *babuta*, *babuka*, *babuk*, *babutka* (Tájsz); **butbut*-ból pedig: *budboka*, *budbóka*, *bugybóka*, *butybóka*, *búdoga*; továbbá *babuka* és *budboka*-ból — a mire Katona L. észrevétele vezetett rá — két, népies értelmezéssel: *búbos banka* és *büdös banka*. A *banka* tudvalevőleg *b ú b o s* s egyszersmind *b ü d ö s* hírében áll (ez utóbbira nézve vö. szavának francia *fi qui put* értelmezését és *coq puant* nevezetét, a miként némely vidéken nevezik). Ebből aztán egy új szó, a *banka* alakult, a melyet általában a ‚wiedehopf‘ jelölésére alkalmaztak, míg ama két kitétel, a mely viszont tőle származottnak látszik, a ‚wiedehopf‘ közönséges nevezetévé vált. A Nyelvtörténeti Szótár három adata közt, a melyek a *banka* szónál idézve vannak, mindegyikben ott találjuk a *büdös* jelzőt. Van azonkívül *büdös babak*, s végre *szarabanka*, *szarbabuk*, *szarbabuta* (valamint *szarbub*).

SCH. H.

nyelvben is járatos, ritkább hasonló értelemben az írónál *buttig*. A *butt* melléknév talán már csak azon fölnémetségben él, a mely az alnémetség fölé terjeszkedett. Újabbkori példát rá azirodalomból nem idézhetek; de megvan egy-némely régibb idegennyelvű szótárban, pl. a Valentini németolasz szótárában (Lipcse 1832) = ,dumm' és ezen kifejezésben: ,butte Manieren', továbbá Mozin-Peschier ném.-fr. szótárában (4. kiad. Stuttgart 1873) = ,lourd, grossier, stupide' s ismét az előbbi ,butte Manieren' szólásmódban; az újabb szótárírók nem szokták följegyezni, így pl. Sachs ném.-fr. szótárában is hiányzik, pedig e munka elég tág tért engedett a provincializmusoknak. Én részemről sem középnémet szülőföldemen nem tanultam ismerni, sem itt, Ausztria különféle vidékein honos személyektől kérdezősködésemmel nem bírtam nyomába jönni. Schmellernél csak a *buttet* part. van meg: ,kurz und dick' (a mely Fölső-Ausztriában is honos: *a buttets madl*, de Grácban, úgy látszik, nem ismerik), továbbá a *butt* (v. *bott*) főnév, a tulajdonképeni fölnémet *butz* mellett: ,person, thier, pflanze von kurzer und dicker gestalt' (Fölső-Ausztriában és Stájerországban nőnemű: * *buttn*: *a kloane buttn*: ,ein kleines starkes frauenzimmer'). Ily körülmények közt szinte csodálom, hogy több, monarchiánk határain belül megjelent szótárban mégis találkozni a *butt* melléknévvel. Vuk Stef. Karadžić Srpski Rječnik (Bécs 1852) ,verkümmert, im wachsthum zurückgeblieben' értelmezéssel adja a *kršljav* és *štur* szavak alatt s így található Miklosich-től kiadott Deutsch-serb. Wörterbuch-jában (Bécs 1877) is, valamint Popović Deutsch-serb. Wörterbuch (Pancsova 1879) és Serbisch-deutsches Wb. (Pancsova 1881) c. munkájában *kršljav* szó alatt. Megvan továbbá *butt* a. m. ,stumpfsinnig, dumm' és pedig csakis ez értelemmel Cigale-nak Wolf püspök költségén kiadott német-szlovén szótárában (Laibach 1860): ,*butt*, adj. butast, top, zarobljen; *butter kerl*, butec, trapec, tepec.' Ballagi szótárának német-magyar részében (5. kiad. Budapest 1881) *butt*: ,tompá vagy tertyedt hegyű',

* Úgy tetszik, hogy a *butte* (traggefäss = magy. puttony) szó volt itt hatással; de érdekes, hogy a francia *nabot* (a mely egyes tájszólási változataiban, pl. a genfi *naimbot* s a wallon *niambot* alakban a főnt tárgyalt tőhöz látszik illeszkedni), szintén egyesíti magában a ,knirps' és ,butte' jelentést.

SCH. H.

tehát tulajdon értelemben, a magyar-német részben meg: ,*tompa* 3) átv. ért. butt, blöde.' Én ugyan azt sejttem, hogy a szótárírók e szót más szótárakból merítették s hogy a két utóbbi esetben a szlovén *butast* és a magy. *buta* némi attrakciót gyakorolt; minthogy azonban e dolgot nem tudom egészen bizonyosan s az illetők, meglehet, mégis a társalgási nyelvből merítették ama szót, jónak láttam legalább ráutalni. Mindeme szavak történeti összefüggését ezuttal még csak közel járó biztossággal se tudnám megjelölni. Egyfelől román, más oldalon germán területen való elterjedésüknek egymáshoz való aránya inkább ott kerestetné velünk forrásukat, mint emitt. De míg a latinban hiába nézünk oly szó után, a melyből kiindulhatnánk, addig Diez (I. 78) a kfnémet *bözen* szóban igen alkalmasat jelöl meg, mint a melynek a lautverschiebung előbbi alakjából eredt a román *bottare, buttare* sat. ,werfen, stossen, ausschlagen'; ehhez csatlakoztak aztán *bottone* sat. ,knospe, knopf' jelentésű főnevek, de meg olyak is, a melyek már a ném. lautverschiebungot mutatják (vö. *butzen*), mint pl. *bozza* sat. ,beule'. A *boto* melléknévnek megfelel a grödni (ladin) *bolš*: ,plump', milanói *bozz*: ,kurz und dick' (pl. szegről 'mondják) sat. A kelta nyelvekbe is belekerült e szó; a kymr. *both* (**butta*): ,(schild)-buckel' (francia *bosse*), ,radnabe' (úgy mint a piem. *bot*, fr. tájszólási *bouton, bôtin* sat.) valamint a kicsinyítő képzős *bothell*: ,eiterbläschen' (ép úgy m. a fr. *bouton*) szavaknak, legalább ezen jelentésükben, semmi közük sincs a közép-latin *bottus*: ,dolium' szóhoz, mint azt Rhys Welsh Words, borrowed from Latin, Greek and Hebrew (Archaeol. Camb. 4th ser. vol. IV) 269. lapján gondolja. A rumun *but* szóval bajos eligazodni. Az a kérdés, vajjon az idetartozó román szavak germán eredete szól-e, vagy inkább ez utóbbi eredet szól-e a rumun *but*-nak ama román szavakkal való összefüggése ellen. Magyar kölcsönszónak tekintsük-e tehát inkább a rumun *but* szót, mint Cihac (a ki különben csak *butaciü-t* említi), Hunfalvy és Alexics teszük? Ám akkor meg az a másik nehézség támad, hogy miként hozzuk kapcsolatba a magy. *buta* szót a fönt elsorolt germ. és rom. szavakkal? Mert épen a hangzásra és jelentésre hozzá legközelebb állók feküsznek a térben legmesszebb tőle, már pedig ugrásszerű átkerülést, a minőt Szarvas éleselméjűségével sejt, csak a

legvégső szükség esetén akarnék megengedni. A fölnémet *butt* szó inkább egy magy. **puta* alakot váratna (a tájszólási *pota*: ,knoten an bäumen' talán egy az alnémetből kölcsönzött *butte*; ,knospe' [így pl. *hagebutte*] szóra vezetendő vissza); de vö. *bonta* > *bunt*, továbbá *bunkó*: ,knoten, kolben, keule', a mely szintén a középfném. *bunge*: ,pflanzenkolben' s a bajor *pünken*: ,astwurzeln' (vö. a bajor *punken*: ,stossen') szónak látszik megfelelni (*bunkós*: baj. *punket*, ,knollig, knotig'), jöllehet Budenz (474. l.) finn-ugor tövet lát benne. Még a legjobb, a mit tehetünk, az, hogy egyelőre a többi nyelvet nem tekintve — a szlovén *butast* sat. úgy sem jó figyelembe, minthogy e szók a magyarból vagy a németből vannak átvéve — csak a hangzásuk- és jelentésükre nézve egymástól el nem választható magy. *butu* és rum. *but* kölcsönös viszonyát vizsgáljuk. A magyarban annak alapján, a mit Szarvas és a NySzót. róla mond, a *buta* szó mindenestre fiatal, vagy legalább nem nagyon régi a magyar nyelvben. A rumun *but* korát illetőleg még nem vagyunk a kellő adatok birtokában, valamint térbeli használatára sem. Fontos volna mindenekelett meggyőződünk arról, vajjon megvan-e a déli-románságban. Dr. Weigand G., a ki egy déli-román szótár egybeállításának tervével foglalkozik, Ochridából azt írja nekem, hogy ezt a szót nem ismeri. Ha azonban további vándorlása közben, a melyet minden déli román telepítvényre ki szándékozik terjeszteni, nem akadna is reá, ez még korántse volna kérdésünkre nézve döntő mozzanat, mert e helyütt a török és görög hatás sok régi szót kipszított; ezek közt vannak különösen a ,stumpf, verstümmelt' jelentésben járatosak. Főnt idézett mellékalakjai azonban talán annak bizonyítékai gyanánt vehetők, hogy a rumun nyelvnek már régebb idő óta sajátja. Rum. *but* > magy. *buta* mellett szólhatna a rum. *şarg* (így Cihacnál, holott Alexicsnál csak *şarga* van meg) > *sárga*. Könnyebb lenne szerintem a rum. *but* (régebben *butu*)-ból a magyar *buta* szót származtatni, a melynek Rimaszombatban *butu* (Nyr. X. 87), Kovár vidékén, tehát a palócság közt is, *butú*, *butó* (Nyr. XVI. 381) változataival találkozunk. Csere, a kinél Szarvas régebben a *buta* szót először előfordulónak vélte, Apácáról, a rumunok tőszomszédságából való volt. Különben e szót már csak azért sem hozhatta Hollandiából,

mert Geleji Katona István ref. püspök, a kinek pártfogására Csere 1648-ban Németalföldre kiküldetett, 1645-ben megjelent nyelvtanában, a Nyelvtört. Szótár tanúsága szerint, már említi a *buta* szót: „sok tsúfoló szók vagynak a magyar nyelvben: *gézen-gúz, kóczipór, buta*“. Minthogy a két első szót is idegen eredetűnek gyanítom, talán némi joggal kérdehetem, nem úgy áll-e a dolog a magy. *buta* szóval is mint Grimm szerint a nem-fölnémet *bott*-ra nézve, a mely elejével csak azokról szólva volt használatos, a kiktől a fölnémet-séghez került, t. i. a hollandiakról. Végül azonban annak lehetőségét is figyelembe kell vennünk, hogy a keleti nyelvek ezen *but, buta* szava és a nyugatiak *butt, buto* sat. szavai közt csak véletlen a találkozás és nincsen semmi genealogiai összefüggés, a mihez képest aztán azon kérdés jöhet szóba, vajjon a *buta* szónak a magyar vagy a rumun nyelvben nyúlnak-e mélyébbre gyökerei. Halász (NyKözl. XVIII. 449) hajlandó a magy. *buta* szót az eredeti magyar szókinszhez számítani és *botor*-ral kapcsolatba hozni. Nekem úgy látszik, hogy ez a *botor* inkább a *bot* szóra vezetendő vissza; vö. *olyan mint a bot*: „stockdumm“, *botfej*: „dummkopf“ és szerb *batina*: „stock és dummer kerl, töpel“ (*batinati*: „prügeln“ és „dummes zeug zusammenreden“, tehát „botozni“ és „botorságokat összebeszélni“). Ez alkalommal meg kívánom jegyezni, hogy Simonyinak (Nyr. XIV. 72) nincs igaza, mikor a magyar *bot* és a délszláv *bat* ugyanazonosságában kételkedik; hangzásra legalább amaz teljesen megfelel az ószláv (kirchensl.) *bütü*, orosz. *bot*, rumun *bätä, botü* szavaknak; olasz szóra (*botto*) itt nem gondolhatunk. De a *botor*-on kívül még egy más szó is van, a mellyel a *buta* szó rokonítható lenne. Ez a *botkó, botikó, bötk, bötkö, bötyök, bötykö, bötyök, butkó, butiko, bütyök, bütykö* sat.: „knorren, knorz, knoten, knollen; Budenz 466 l. szerint — a ki a tölem föntebb németnek vélt *pota* szót is mellé állítja (445. l.) — régi szó. *Bocok, bucok, bockó, buckó, böckö*, a melyeket Budenz (472. l.) amattól elválaszt, nézetem szerint — s a NySzót.-nak is ez a véleménye — csak az előbbieket mellékalakjai, jóllehet részben sajátos jelentéseik fejlődtek, így pl. *buckó*: „schlägel“, *buc = bonc*: „dickbein“ behatása alatt. *Bucok*: „unförmlicher klumpen“ mellé állítandó még alighanem: *bucsak*: „klotz, kloss, unförmliche masse“ (vö. *böcskös*, Forrónál a XVII.

század elején, = *bötkös*). Ez a *butkó*, *buckó* élénken emlékeztet a német *butt* és *butz* szavakra, ép úgy mint a vele értelmére rokon *bunkó* a ném. *bunge* szóra (l. fönnebb). Jelentésére nézve *buta* úgy aránylik a *butkó* sat. szavakhoz, mint a *buga* mellék-név a *buga* főnévhez, továbbá mint a ném. *butt* a *butz*, *butzen* szavakhoz, vagy mint a román **botto* a *bottone* szóhoz; vö. különösen a *buckó* szónak ‚dick, untersetzt‘ jelentésével. Ha pedig a francia *bout* szónak rokonaihoz való viszonyát figyelembe vesszük, akkor hajlandók leszünk a *bütü* (Páriz-Pápa), szék. *bütü* (Nyr. V. 515), *büü* (Kriza Vadr.): ‚ende, spitze ecke‘ (*bütüs*: ‚mit abgestumpfter spitze‘) szókat szintén a *butkó* és *buta* (*butu*) szavakkal egybekapcsolni; a székely (deésaknai) *bütö*: ‚harangnyelv = glockenschwengel‘ (Nyr. I. 381) szintén szorosán ide csatlakozik. Végül még a gyermeknyelv *botó*, *butú*: ‚kopf‘ szavára kívánok utalni, a mellyel egybevetendő *botos*: ‚kopf habend‘, a XVI. sz. óta (NySzót.). — Csakhogy a rumun *but* mögött is egészen hasonló szavak állanak. Először is *butúc* 1) ‚klotz, block‘, különösen ‚fussblock‘ (e szó átszármazott a székelységhez; Udvarhelyszékben *butuk*: ‚hordozható lábkaloda‘ Kriza); Deésaknán *butuk* a. m. ‚tuskó, vastag tőke, bucsak‘ (Nyr. I. 381); Háromszékben *butuk*: ‚kaloda‘ (Nyr. IV. 561); Csik-Szent-Györgyön *butuk*: ‚tömlec‘ (Nyr. X. 330); ez utóbbi értelmében egyébiránt — vö. vele a portugál *tronko* a. m. a ném. *stock*(haus) szót — a legszélső nyugaton, a Csallóközben is használatos (Nyr. XV. 472); 2) ‚tölpel‘ (*butucos*: ‚plump‘), aligha ebből nincs átalakítva a bolgár *butnik*: ‚lümmel‘. A *butúc* szóval velejében egyenlő jelentésűek *butuș* és *buturúg* (*buturúgă*); az utóbbinál valószínűleg *tumurúg*: ‚fussblock‘ > török *tomruk* vagy *butürä*, (‚baumhöhle‘) ‚hohler baumstamm‘ = *budür*, *buduróüü*, ua. hozzákeveredése volt átalakító hatással.

A *butúc* szót Cihac (II. 552) a szerbben és bolgárban is meglévő *but*: ‚schenkel‘ török kölcsönszóval állítja egybe, a mit én nem tartok elfogadhatónak. Ép oly kevéssé helyeselhetem Alexics véleményét, a ki szerint *butuc* a magy. *bütyök*, *botkó* szótól eredne; ha Erdélyben (Bánffi-Hunyadon pl.) *butykó* a. m. ‚fatuskó; a kútgém butykója: azon idomtalan, vastag fadarab, melyet a kútgém végére kötnek‘ (Nyr. XII. 379), e jelentés fejlődésére a rumun *butuc* lehetett befolyással. *Búcium* 1) ‚klotz, block‘, 2) ‚(rad)nabe‘, (úgy mint

butúc, vö. *buceá*: ‚radbüchse‘ és 3) ‚rauchfang‘ (ú. m. *buduróíü*); egy másik *búciun*: ‚blashorn‘ > *buccina* szótól, a mellyel Cihac összezavarni látszik, bizonyára elválasztandó és *butúc*-kal állítandó egybe. Hogy a rumun *bușteán*: ‚klotz‘ szót miként kell magyaráznunk, azt nem tudom. A magy. *but* = *búcs* = *buc*- tövekkel való parallelizmust teljesen kiegészíteni jő a rumun *boț*, *buț*, a mely Cihac (II. 485) szerint nem csak ‚pelote, peloton, tapon‘, hanem egyúttal ‚bulbe, tuberosité‘ jelentésű is és nála a magy. *bocs* [?], *buckó*, *bucok*: ‚noeud, boulette‘ szavakkal van egybevetve. Állítsuk e szavak mellé legközelebből a bolg. *buca*: ‚auswuchs, höcker, scholle‘ (*bučka*: ‚scholle, schneeballen) szókat; Cihac idézi a bolg. *bucü* szót: ‚boulette, morceau‘ jelentéssel, Matzenauer pedig a bolg. *buca* szót: ‚bissen, klösschen‘ jelentéssel s mellesleg utal az újjör. *μπονιά*: ‚bissen‘ szóra. A német *butzen* és az olasz *bozza* sat. egészben közelebb esnek. De a rumun *boț*, *buț*, Cihac szerint, egyszersmind a *Cottus gobio* halfajt is jelenti s így = a nizzai *botta*, tessini *bött* sat; vö. e szókat más halfajoknak szintén otromba vastag fejük vagy testük-től vett hasonló elnevezéseivel, minők pl. a ném. *butt*, a délf. *boto*, velencei *botolo*.

De nem akarok messzebbre behatolni e sűrűségbe, a melyben szüntelen közel jár az ember ama veszélyhez, hogy megbotlik az összevissza kuszált s egymásba fonódott gyökerekben; intő például tűnik szemembe Matzenauernál az angol *buttock* szónak *but* és *butúc*-kal való egybeállítás, a melyre tekintetem épen esik, s azt tartom, ép oly jól lehetne akár az óizlandi (altnord.) *bútr*: ‚klotz‘ szót is a rum. *butuc*, vagy a francia *butor* szót a magy. *bolor*-ral egybevetni. Bucsút veszek tehát a *buta* szótól, a nélkül hogy családfájáról elég tág körre kiterjesztett vizsgálódásom útján tiszta képet tudtam volna alkotni. De vigasztalom magamat; Szarvas megígérte (Nyr. XV. 559), hogy még visszatér e szóra s neki sikerülni fog az, a mi nekem nem sikerült.

SCHUCHARDT HUGÓ.

KOMJÁTHI BENEDEK ,SZ. PÁL LEVELEI'.

IV. Teljesen kihalt és alakjukra vagy jelentésükre nézve elavult szók.

Mielőtt áttérünk az említett eltérő szók felsorolására, röviden Komj. fordításának egy sajátosságáról kell emlékeznünk. Komj. tudniillik, sokat küszködve a fordítással, hogy szt. Pál leveleinek homályos szövegét minél érthetőbbé tegye, ugyanazt a szót kétszer, háromszor, sőt négyszer lefordította és ,yob értelmert egy verset az vagy felet nehó tŵbetes hozza' adott. Saját hozzá tett szavait pedig rekeszjel közé teszi. Komjáthinak ezen sajátága jelentéstani tekintetben sok érdekes adatot őrizett meg és a következő szakasz legtöbbszörre innen merítette anyagát.

1) *Ábráz*: forma, figura, habitus, imago. ,Az esmeretnek es az ygassagnak Abrahaza: forma scientiae et veritatis 51. Elmulyk e vylagnak abraza (zypsyge): figura hujus mundi 149. Abrazba talaltatoth mynt ember: habitu inventus ut homo 311. Az elŵistennek kepe (abraza): imago Dei 209. Továbbképezve: Mely ygen zyp Abrazok (zyp ikessek) az ew labak 82. Egyenlŵ abrazo (hasonlatos) formaio lesek az ŵ halalanak': configuratus morti ejus 316.

2) *ábráz*: fingo, formo; formen, bilden (MNySzót.). ,Ezeketh kedygh abrazottam (hasonlottam) en magamra es Apollora': haec autem transfiguravi in me et Apollo 135. *fel ábráz*. ,Ky fel abraza, el változtatya ammy alazatos testŵnkŵth': qui reformabit corpus humilitatis nostrae 318.

ábrázás. ,Mynden gonoz keptŵl (abrazastol keepmutastol) magatokot meg tartostassatok': ab omni specie mala abstinete vos 354.

ábrázat: ,Engtettetek az tanusagnak abrahazattyara (mogyara) [in eam formam doctrinae] kyre vetettettetek 65. Mykyppen vysseltwk e Adamnak abrahazatyath (zemylyth), azon kypen vysselywkes a mennyey (Christusnak) abrahazatyath' 187.

ábrázejt: fingo, bilden (MNySzót.). ,Myert chynalth abrahazeytossal engemeth ilyen modra?' 78.

ábrázol. ,Az meg chynalth rakas sarbol chynalyon, abrazolyon nymely edynth tyztessagre nymelyeth penyg gyalazatra' 78.

J e g y z e t. Összehasonlítás végett a következő munkákat használtam: Magyar Nyelvtörténeti Szótár (MNySzót.), Budapest 1889, 1—8 füzet; Kresznerics Ferenc ,Magyar Szótár' 1831—1832 (Kr.); Kiss Ignác ,Pázmány Nyelve' NyK. XV. 325—388; Zoltvány L. Irén ,A Nádor codex nyelvi sajátosságai' NyK. XVII. 216—246; Szadilek János ,A Margit Legenda nyelvezete' Kolozsvár 1888.

J. Gy.

adós. ,Aky kŕwnyŕlmeteltetik, hogy ados lezen (tartozik) mynd az eges Moises tŕruenyeth tartany' 269.

ágazat: genus, tribus. ,En es Israel ágazattyabol valo vagyok: Israelita sum 83. Az Benyamyn ágazatiabol: de tribu Benjamin 316. Vgyan azokat semuettetek tyees az ty tulaidon nemzetsegitekŕl (ágazatitoktul)': a contribulibus vestris 345.

akaratos: volens, voluntarius MA. (MNySzót.) ,Sŕwt megh ereick, teheczegek feletees kesek akaratosok voltanak' 222.

áldomás: áldás, benedictio. ,Az aldomasnak pohara': calix benedictionis 160.

alít (aloyt, alayt, aleyt, alyt): puto, existimo, arbitror MA. (MNySzót.) A régiségben nagyon elterjedt szó; a székeleyknél ma is *alitt* = *vél, sejt* (Krizya Vadr. 491). ,Mert nyemel kŕwzŕletek aleytya (hyzy) ilhetny myndenekuel 95. Oly modon bechyŕlyŕn (aleychyon) mynketh egyeb ember mynth Christusnak zolgayth 135. Aloythom (vylem) annak-okaerth' 148.

alkolmas: oportet. ,Merth zwgsygh (alkolmas) ozlasokot lenny' 165.

alkolmatlan: turpis. ,Hogy ha valaky iktelennek alkalmatlannak aloytya' 150.

alkolmatos: 1) sufficiens, beträchtlich, ziemlich. ,Az vtolso capitulomoth kegyg kŕwŕnetŕkkel tŕlty alkalmatossan sokaknak newuketh ŕzue gyŕthuen' 36. 2) idoneus, opportunus. ,Ha innektoua valamikoron alkalmatos vtam tŕrtynnek' 45. 3) honestus, decet. ,Mynt nappal napuylagon alkalmatossan (tyztessyguel) iar-yunk: honeste ambulemus 95. Ty kŕwŕttetek itylyetek megh, hogy ha ikes (alkolmatos) az azzonyallatoth hayadon fŕvuel istenth imadny' 164. 4) licet. ,Myndenek alkalmatossok (zabadok) ennekem': omnia mihi licent 143. 5) dignus. ,Nem vagyok mylto (alkolmatos) aposthálnak mondath-nom' 182.

állapat. ,Ky meg sabadoitoth mynketh es vith (alapatoth) az ŕ zerethŕ fianak orsagaba: transtulit nos in regnum filii dilectionis suae 336. Hyw legien annak, ky ŕtet zerzette (allapatta)': qui fecit illum 423.

1) *állat.* 1) substantia, wesen. ,Az Abrahamnak hytyth alatyá zŕrent vyselyk 29. Mongya bezedenek tudatlansagath, jolleheth az allatoknak esmeretlensegeth magatul tauoztatya' 38. 2) res, ding, sache. ,Az kŕrŕztyenŕk, kyk effele allatoknak megh vtalasath vallyak 115. A lelketlen allatok: quae sine anima sunt 176. Ez allatnak okaerth (ezerth)' 299. 3) animal, thier. ,Oktalan allatok 29. Nygh labu allatok' 47. Ezen jelentéseken kívül a régiségben még ilyen értelemben található: status, conditio, zu-

stand, lage, stellung; továbbá statura, gestalt (MNySzót.).

2) állat: állít. ,Egyűth zŕrŕz (allat) mynketh ŕuele tyueletek egyetembe' 211. Pázmánynál a legközönségesebb szók közé tartozik (l. NyK. XV).

állallani. ,Annakokaerth nem se genly (nem altalya) atiafianak ŕkŕt hyuny' 422; így Pázmánynál is (NyK. XV. 327).

elámélkodik. ,Merth akar elamelkogyunk (el remŕltesŕwnk) istennek, istenerth amelkodunkel (remŕltetŕwnkel): mente, excedimus 214. Megiyettem (elamelkottam)': exterritus sum 460.

ápolgatás: osculatio. ,Kŕŕŕnietek mynd az atiafiakot sent cyokolasba (apolgatasba)' 354; szintűgy a NádCod. á pol, meg á pol = csók ol (NyK. XVII).

asszonyállat: asszony 47, 66, 77, 113, 144 sat.

atyafi. ,Kwldŕthwk kegyg ŕuele egyetembe amy atyankfyath: fratre nostrum 225. Nem lattam senkyt, hanem senth Jacobth vr Christusnak atyafyath (rokonsagat' 254; így Pázmánynál is atyafi = testvér és rok on (NyK. XV. 328).

bácsa: bátya. ,Az veenb ideesb embert kemenyen meg ne rongaliad (dorgaliad), de onzoliad (incyed) mynt atiadot. Az yfiabbakot mynt baciaidot (atiadfiat): ut fratres. Itten tehát bátya az ifjabb testvért jelenti.

meqbántani: impedire. ,Gyakorta meg bantattam, hogy tyhozzatok ne mennyk 102. Kycyoda bantoth tyteketh meg, hogy ne hinnetek az bizony igassagnak': quis vos impedivit 270. MA. Kr. szerint meqbántja: impedire, laedit, offendit, violat.

bátor: esto, sane, facito; es sei, wohlan, wa hrlich. (MNySzót.). ,Nemde testh zerynt gondolomy? (alhatatlan ember zerynty)? semmykypen nem wgy, hogy ennalam volna (E mondas) Bezzek bezzegh, bathor bathor, es esmegh (imez) nem, nem (nynchyen, nynchyen) 202. A my ty nalatok valo bezydwnk, nem volth bezzegh, bathor, es nem, nynchyen. Merth valamenye igyrety (fogadasy) vadnak az ilŕ istennek, ew altala vadnak bezzeg, bathor, byzon' 202.

bél. ,Zorossak vattok a thy zyueitegbe, beleitegbe (kyuansagtokba): angustiamini in visceribus vestris 217. Az irgalmassagoknak belei, testi iohai': viscera misericordiae 334. A bél szónak a régiségben következű jelentései vannak: pars interior, animus, sensus, significatio; das innere, geműth, sinn, bedeutung (MNySzót.).

béléndes: lascivus, salax Kr.; továbbképezve beléndesség: lascivia, libido Kr. ,A lagy (buya) be-

lyndessek 142. Wnnŵn magokoth attak az buiasagra (belen dessegre) 293.

beszéd: s z ó, v e r b u m. ,Melyeket zolunk mondunkes nem a bezydekuel (zokual) kyketh tanoyth embery bŵlchye-sygh: in doctis humanae sapientiae verbis 131. Mykeppen ennek elŵtte keues bezeduel megh irtam': sicut scripsi in brevi 287.

beteg. ,A hydben meeg gyarlo (erŵtelen, betegh): infirmus in fide 95. Merth ŵrŵlŵk raytha mykor my gyarlok (bethegek) vagyunk thy kedyg erŵssegh (kemenyek) vatok' 244.

bezzeg: s a n e, h e m, p a p a e MA. PPB. n u n, f ű r- w a h r (MNYSzót). Lásd a *bátor* alatti példákat.

birodalom: 1) p o s s e s s u s, b i r t o k. ,Mely sentlelek, az my ŵrŵksegŵnknek iegye (zalaga kŵtele) az keresesnek (kereset megh serzet berodalomnak) megh valtasa' 282. 2) i m p e r i u m, h a t a l o m. ,Merth ezeknek hatalmokra vala az kŵzsegnek igazgatasa es byrodalma' 415.

bitang: p r a e d a. ,Gondollyatok kegyg, mely nagy ez (Melchisedek volt), kynek tyzedeketes adot Abraham patriarcha az (kyrallyokrol llefostot) bytangogbol' 434.

bizony: v e r u s, c e r t u s MA. wahr, wahrhaftig (MNY. Szót.). ,Az bizony ygassagh 29. Ab bizony kegiŵssegnek 36. Az Euangeliomnak igaz (bizony) besede' 325 sat.

megbocsánat: m e g b o c s á t á s. ,Bwnŵknek meg bochanatya' 326.

bozzuság: i n j u r i a, c o n t u m e l i a C. MA. (MNY. Szót.). ,A tyged zydalmazoknak zydalmassagy (bozzusagy) estenek en ryam 99. Myerth hogy inkab bozzusagoth nem semuettek, seŵth ty tyztek bozzusagoth: injuriam facite 142. Gyalazatosagh (bozzosagh) zerenth zolok': secundum ignobilitatem dico 236.

botránkodás: c a e s p i t a t i o, d a s s t r a u c h e l n (MNYSzót.). ,Bantas ne vettettessyk (ne tytessyk) az atyafiunak auagy botrankodas (el esysnek oka)' 97.

megbotránkodás: s c a n d a l u m, ä r g e r n i s s. ,Hyrdetywk a meg fezyeteth Christusth, az zydoknak meg botrankodasokoth': Iudaeis s c a n d a l u m 127.

elbotránkozik, *megbotránkozik*: o f f e n s o r, t a l i- p e d o, s t o l p e r n (MNYSzót.). ,Nem de annak okayrth tantorottanaky el (botrankoztanaky el) az Israel fyay, hogy egyetembe ecyersmynd el estenek volna: numquid sic offenderunt ut caderent? 85. Merth wthkŵztenek meg botrankoztanak a meg zertŵ kwbe: offenderunt in lapidem offensionis 80. Yme vetek az Syonra meg botrankoztato kŵuet es meg sertŵ kŵzyklath' 80.

bölcselkedik: p h i l o s o p h o r, s a p i o MA. (MNY. Szót.). ,A kyk testyek az testnek gongyvysselyk (az testiek-

rwl bwlchyelkednek) [quae carnis sunt sapiunt], de az kyk lelkyek a lyleknek gongyat viselik (a lylekrwl bwlchyelkednek [quae sunt spiritus sentiunt] 71. A bykessygnak penygh es vygassagnak istene adyon tynektek egyetemben egy modon thy kezettetek ertheny (bwlchyelkedny': idipsum s a p e r e 99.

cseléd. ,Megh kerezteltem az Stephananak cyeledeth (hazabely nypyth) 126. Hazabely nepenek (cyeledinek) gongiat nem visely 377. Eluegezem az Iudanak hazan, nepen cyeleden vy testamentomoth' 439.

csufolás (?). ,Bocyat az elwisten wraeiok (cyufolasnak) teuelygesnek ereiet (tehetcyeket)': mittet illis Deus operationem erroris 360.

dagály: i r a, f u r o r MA. (MNYszót.). ,Mostan kegif leuessetek tiees az haragot, dagalt 333. Egimasth gywlwseeguel (dagalyual) kwtuetuen' 406.

dicsekedet: g l o r i a. ,Merth iob ennekem inkab megh halmom, hogy nem mynth ez en (ily) dychyekedetemeth valaky hyaba valoya tenne' 155.

dicser: l a u d o, c o l l a u d o, p r o b o, c o m p r o b o, s u b o r n o (MNYszót.). ,Bodogh az ember, ky nem ityly wnnwn magath, abba kyth ewnmaga dychyr (ioua hagy) 98. Amy atyankfyath, kyth megh probaltunk (diczertwnk, iouahatthunk) 226. Az wnnwn terheth (dolgath, czelekedeseth) kefigh meg lassa (probalya, dicherie) kiki mynd: unusquisque probet opus suum 273. Meg probalyatok dychyryetek my legen az vr istennek akarattya: probetis quae sit voluntas Dei 89. Az elw istennek ky meg probalya (dycyery) a my syueinketh': qui probat corda nostra 344. A három utóbbi példából kitetszik, hogy Komj. a latin *probare* kettős jelentését t. i. prüfen és gut heissen hibásan átvitte a *dicser* szóra.

dolgos: p r o v i s o r, a d m i n i s t r a t o r MA. Kr. ,Istennek zolgaya (cyelekedw dolgossa, tyzthartoya) 93. Istennek dolgosy (tyzttartoy) 93. Oly modon aleychyon mynketh egyeb ember mynth Christusnak zolgayth (dolgósyth)' 135.

megdöglet: c o r r u m p o, i n f i c i o, p e s t e m i n d u c o MA. a n s t e c k e n P P B. v e r g e s s e n, v e r d e r b e n (MNYszót.). ,Az Salamon templomat aloitanak megh fwrtwztetni es dwglettetny 26. Akeppen ezekes ellene allnak az igassaknak, elmeiegbe meg dwgletwk (twretwk): corrupti mente 393. Az fertelmeteseknek (meg dwgletteknek) [coinquanatis] semmy nem tista' 403.

dörgölődik: m u r m u r o C. i n c r e p i t o MA. b r u m m e n, m u r r e n (MNYszót.). ,Mykoron fel menth volna zenth Peter Jerusalemba dwrgwldnek vala w ellene' 21.

ég: a ē r. ,Vgy vyuok en bayt nem vgy mynth e lany egeth veruyn: non aērem verberans 157. Merth chyak az (laagy) egbe (hyaba) zoltok: eritis enim in aēra loquentes 176. Az feiedelem, kinek hatalma vagyon az also eegbe': princeps aēris hujus 283. Vö. Pázmánynál *ég*: 1) a ē r, lég; 2) csillag, corpus caeleste; 3) firmamentum (NyK. XV. 332).

egyenesség: concordantia, aequalitas, übereinstimmung, gleichheit (MNYszót.). ,Önzoluan egy massal valo egyenwssegre es bekwssegre 33. Megh az nwmws kwrwztyeny gywlekwszetbeis wkwszttwk egyenwssegh nem vala' 112.

egyes: concors, einträchtig (MNYszót.). ,Egy dolgoth zolyatok (egyessel legyetek) 125. Kerem, hogy legienek eggyesek, egy értelmwk az vristenbe' 318.

együletlenség: discordia. ,Vgy hogy immar nem chyak vyssaltatos volna oth es myrtykletlensygh, de meg nemyemw yktelen egwlwtlenseegh, mely dolgoth az vrnak es istennek nem akar vallany' 113.

el 1) a, ab, fort, weg, ab. ,Nemelyeketh el tauul mutogath az kynczwknek gazdagsagos tarhazabol, nemelyeketh kwzelbe mutogat' 41. 2) continuo, diutius, fortwährend, längere zeit. ,El regwnten 30, 109. El rygenten 88. Errhegenten' 418. Lásd MNYszót.

elég: aptus, tauglich. ,Ennemmagamoth mentem vala, hogy nem volneek eleegh rea 8. Ez terheth eleegh nem volneek elhordozny 10. Ha valamyre alkoholatosok (elegek) vagyunk, ez az istenbwl vagyon' 207.

élés és élet: usus; vö. a mai visszaélés (abusus) szót. ,Tanollianak kegyg ammyeynkees az io dolgoknak (myuelkedeteknek) fwiwl lenny, swkseges eletekre (elesekre)': ad usus necessarios 408.

elől: előre. ,Az zereteth nem keresy az okotakyk wueyre (az ew haznalatossagyra, elwwe mentyre volnanak)' 173. A Nádor codexben: *előve tekente* (NyK. XVII. 220), Pázmánynál *előve* = *előre* (NyK. XV. 322).

eltető állat: elementum. ,Az elmulando vilagnak negy eltetw allaty 295. Babonason meg zemleluyn a napokoth, az holdokoth es az cyllagokat es ez vylagnak iltetw allatyt 323. Meg holtatok a Christus Jesusual ez vilagnak eltetw allatytol' 332.

enekel. ,Inekel a trombyta': canet tuba 288; vö. ,Kyrtenben enekleny': tuba canere JordC. 369. ,Trombytaba enekleny, CornC. 11. (MNYszót.).

enged: engedelmeskedik. ,Annak okaryth zewk-sygh, hogy ty ewnekyk alayok vettessetek (engedyetek)' 93; ilyen értelemmel Pázmánynál is (NyK. XV. 333).

engedelem: obedientia. ,Az ty engedelmetek

myndenekre ky hyrdeteth 106. A pogan nemzetsygeknek engedel mire': in obedientiam gentium 101.

engedelmetlen. ,Sokot iŵny az elŵ istennek haragia az hitetlen (engedelmetlen) fiakra' 333.

1) *ért:* ér. ,Ha en ezth eertendem yewuendŵben. Az felseges vristen ha halalomoth halastya' 14.

2) *ért:* p u t o, o p i n o r, m e i n e n (MNYSzót.). ,Valaky ty kŵzzŵletek ewmmagarul keuylen ne erchyen 90. Negydesen ty magatokrul ne erchyetek' 91.

értetni. ,Edŵs myzzel az keserw vruossagoth megh edŵsythwen es myndŵn betegsegŵknek es korsagoknak alkalmatos vruosagy t hozza ertetwen' 111. A MNYSzót. szerint *értet:* f a c i o, u t c o n t i n g a t K r. f a c i o, u t p e r v e n i a t, b e r ű h r e n l a s s e n, z u k o m m e n l a s s e n. Vö. ,A fene az egész tagot érzéketlenné teszi, hanem ha hamarvaló orvossággal értetik' (MNYSzót.).

étel-ital: v i c t u s M A. K r. ,Az angelokath ytylywk, nem csak ezeketh, kyk eh mulando ytelre ytalra zwk-sygek' 141.

érzékenység: s e n s u s, s i n n (MNYSzót.). ,Az elŵ istennek bekesege meg ŵrízze az thy zyueyteketh es erzenysegiteketh (intelligentias vestras) az Jesus Christus által 319. Vallanak gyakorlattatot erzenysegeket': exercitatos habent sensus 430.

eskés: juramentum K r. ,Eskesre kerlek az vr Jesusra, hogy' 354.

falka. ,Arabyaba es Damascomba egy falkayg predicalotta az Chrystosth' 248; tehát *egy falkáig* = egy darabig. A MNYSzót. szerint *falka:* p a r s t e m p o r i s, a l i q u o d t e m p u s, e i n e z e i t l a n g; vö. ném. ein bisschen.

befedelez; i n t e g o K r. ,Ha ruth iktelen az assonyallatnak meg nyrettetny a vagy hayathel borotualtatny, tathath a feye be fedeztessyk (be ffedeleztestessyk)' 164.

fej. ,Azoknak kyket mondunk imez az feie (summaia)' 438. Vö. Pázmánynál: feje a dolognak = v e l e j e (NyK. XV. 335).

fejedelem: f ű, o b e r h a u p t. ,Jerusalembe zenth Jacob apastal feiedelŵm lewen 24. Nem egyeberth igekŵznek vala kŵrnywl meteltetny, az Galatassokath hanem hogy csak dychyekŵdnenek ebbe mynt ilyen dolognak fŵ fejedelmy 251. A diakonusok iol igazan fŵŵk feiedelmek legienek az ŵ fiaikon' 372. Továbbképezve: *fejedelemség.* ,Az Esau, ky egyetlen egy etekerth el atta az elsŵ magzatnak feiedelemseget': primitiva sua 460.

felekezet: g e n u s, g e s c h l e c h t, a r t (MNYSzót.). ,Az ew azzonyallaty felekezetek el váltak termyzeteknek iarasath 47. A fyrfyak, kyk fyrfyu felekezetuel zertelen paraszayul egywth hálnak' 142.

félelmes: timendum, zu befürchten (MNySzót.). „Felelmes vala hogy az Christus Jesusnak zeplw̄nelkwl valo testamentomyatul el ydegenw̄lnenek‘ 110.

felestekem. „Mykeppen az Esau ky egyetlen egy etekerth (felestekemerth) el atta, cyerelte) az elsw̄ magzatnak feidelemseget‘ 460. A *felestekem* alapszavául a ném. fr̄hstü c k szót kell tekintenünk, melyből egy latinizált *-um* végzetű alakon át fejlődött.

fene. „Fene t̄w̄r̄k̄w̄k 4. Fene vad 185. Fene kemynsyk‘ 50. Vö. fene habwrwsagh PeerC. 39. Fene gyewlhewtseg (truculenta) rabies EhrC. 146 (NyK. XVII. 221).

fertelmes lásd. MNySzót. 1) *fertelmes*, foedus, immundus, befleckt, unrein. „Semmy fertelmes adkozoth w̄nmagatul nynchyen, ha nem annak, a ky aleyth valamyth fertelmesnek lenny‘ 97. 2) *incestus*, unzüchtig. „Atkoznak f̄w̄rtelmetw̄s̄wketh, balwanyimadokath‘ 26. Továbbképezve: *fertelmetesség* = *fertelmes* ség 66.

foglal: fogad. „A Galatas belyek a Chrystusth hozzayok foglalak es benne hynek‘ 247.

foglalás: foglalkozás, occupatio. „Senky, valaky viteeskedik nem köteleskedik ez vilagy eeletnek s̄wksegyhez (foglalasyhoz, kereskedesyhez)‘ 389.

foglaló kö. „Az Christus Jesus magas felsw̄ segk̄w̄ (foglaló k̄w̄) leuen‘: ipso summo angulari lapide Jesu Christo 286.

fordít: térít. „Kyketh az k̄w̄r̄w̄ztyen hytre fordijtoth vala‘ 19.

forgat. „Alnoksagual az elw̄ istennek bezedet nem forgatuan (magyarazuan) 209. S̄wt inkab forgassad (gyakorliad) magadoth az kegiessegre‘ 375.

fottára e h. fogytára; vö. *fogytig, fogytiglan* és *fottig, fottiglan* MA. Kr. penitus, ganz und gar. (MNySzót.). „Ugy annyra nynchyen ty k̄w̄z̄w̄ttetek b̄wlch fottara chyak egy es (az az altalyaba chyak egy es)‘: sic non est sapiens ququam inter vos 112.

függ: instat, steht bevor. „Imezth kegyg tugiad, hogy az vtolso napokban leesnek fw̄gnek (k̄w̄zel vadnak) vesedelmes idw̄wk‘: instabunt tempore pariculosa 392.

gálya: arca, bárka. „Az Noe saba (serze, chynale) az barkath (galyath) [arcam suam] az w̄ hazanak wduw̄ssegere‘ 451.

gazdálkodik: hospitatur, hospites excipit MA. Kr. „Az w̄zuegy valastasseek nem kysseb idw̄uel hatuan estendw̄snel ha magzaty (fiat) feel tartotta (neuelte), ha gazdalkodo volt‘: si hospites recipit 377. Továbbképezve: *gazdálkodás*; *hospitalitas* MA. Kr. „Az gazdalkodasrol, sallas tartasrol el ne feletkezzetek‘: hospitalitatem nolite oblivisci 462.

gira: m a r c a, t a l e n t u m MA. Kr. ,Nem akarom az en theremtűm ammy kysded ayandekoth auagy gyrath en nekem adoth az fűldbe el ne asnam' 11.

goromba: r u d i s, s t o l i d u s, i n c a n t u s MA. Kr. Az goromba kűrűzthyen anyazent egyhaz lassan lassan giarapodik vala 36. Az egywgyw goromba kűz nep 40. Az egyeb nemzetczegűketh mynth tudatlanokath es gorombakath megh vtalnak vala 112. Az igassag bezedenek gorombaya (tudatlana) 430. Az gorombakath (tudatlanokot) kezdi (tanoytany) az tűkellerteseegre' 431.

gyakorlatosság: f r e q u e n t i a, f r e q u e n t a t i o MA. Kr. ,Kwldűtthwk kegyg űuele egyetembe amy atyankfyath, nagy sokakba gyakorlatossagual zerelmetesth (zorgalmasth)' : in multis semper sollicitum 226.

gyűség (?): g y ű l ö l s é g. ,Bezedkűzbe gylűsegre hozuan ahamis alnok apostolokath' 251.

gyolkos, gyolkosság. Giolkosoknak 367, gyolkosságok 271. Az o eredetibb hangzó; alapszava a ném. *dolch*. (Nyr. I. 221).

gyűlösséges: g y ű l ö l s é g e s. ,Az Sidoknak nemzetűk fűlűtte ygűn kyualthkeppen gywlűssegűs vala 25. Az gywlűssegűs Moyses tűruenyé' 26. Sat.

össze gyűjtőzni: ö s s z e g y ű l n i. ,El tűkyllettem hogy az, ky yllyen zertelenwl vytkezet volna. Ty űzue egyetembe gywtűzuyen es az en lelkem (congregatis vobis et meo spiritu) adattassyk az satan űrdűgnek' 139.

háborúság: s a n y a r u s á g; t r i b u l a t i o Kr. ,Meg vygaztal mynketh mynden my sanyarusagunkban, haborusagunkban, azerth, hogy myes vygaztalhatnank azokoth, kyk vadnak akar mynemw sanyarusagban (haborusagban): qui in omni pressura sunt 199. Az sanyarusagoknak (keserwsygeknek, haborusagoknak) ryzesy voltatok: socii passionum fuistis 200. Feletthe igen beuelkedem mynden my sanyarusagungba (haborusagungba)' : in omni tribulatione nostra 219 sat.

hadnagy: t r i b u n u s m i l i t a r i s, s t r a t e g u s, b e l l i d u x MA. Kr. ,Nézuen (figyelmetesek leuen) az hytnek hadnagyara (vezerlűwere, el vegezűwere, tűkellűwere) az Jesus Christusra' 457.

hagyás: p a r a n c s o l a t. ,Eltűrthe az poronczolatoknak tűruenyeth, ky az decretomba (az Moises zeresebe, hagyasaba) vala 286. Jesus Christusnak poroncyolatya (hagyasa)' 366; igy Pázmánynál is (NyK. XV. 338).

hánszólódik, hánszólódik: c e r t a t, p u g n a t, c o n t e n d i t; továbbképezve: *hánszólódás*: c e r t a m e n. ,A ky bayth vy (hansolodyk, futassauual vetekedyk): qui in agone contendit 157. Vgy vyuok en bayt (vgy hansolodom en): sic pugno 157. Az Christus Jesusba, kyre űgyyekezemees

munkalodom, hansoloduan (veteke duen): in quo etiam laboro certando 328. Ha valaky (az korlatba) meg v yu (hanzolodyk bait v yu) es meg nem koronaztatyk, hanem ha t wruenserent az bayt v yuangya (hanzolodyk): qui certat in agone, non coronatur, nisi legitime certaverit 389. Vetekegiel, viaskogial az hytnek io viuasaban (hanzolodasaban): certa bonum certamen fidei 382. Fussunk az mynek wnk el w vetet veteke desbe (hanzolodasba): ad propositum nobis certamen 457. A *hansolódik*, *hanszolódik*, *hanszolódás* szók alkalmasint a *hány* ige származékai (vö. a rokonértelmű *hánykolódik* igét).

haronít, *el haronít*: el h á r í t. ,Hogy az euangeliomnak dicz w segeth az w nep wkre haronitanak 22. Az idu w seg nyeresnek kegyk mynd w n bizodalmath vesse el haronijt-cza csak az egy Christus Jesusra' 27.

hasogat: m a g y a r á z, f e j t e g e t; ilyen értelem-ben a NádC.-ben is (NyK. XVII. 223); továbbképezve *hasogatás*: m a g y a r á z á s, f e j t e g e t é s. ,Az zenth yrasth oluastha, magyarazta, hasogatha io. Aky profetal (zent irasth magyaraz, hasogath), embereknek zool 175. Az b wlciesagws pogany tudomány, kynek magyarazasaban es hasogatiasaban fel fuakottanak vala 28. Adattatyk nemelyeknek nyelweknek magyarazasa (hasogatasa)' 169; így még 178, 180 sat.

hasonlatos: h a s o n l ó, e g y e n l ő; így Pázmánynál is (NyK. XX. 338). ,Ez vylagy haborusagok (sanyarusagok) nem hasonlatosok (egyenl w k) az dych w segre 72. Mykor egyenl w abrazo (hasonlatos) formaio lesek az ew halalanak' 316.

ható: e r ő s, h a t a l m a s. ,Merth bizonyauul agy nem ható (erws, nem io) amygeel az testamentomos 443. Hato (hatalmas) segítseguel lenny' 423.

hidba. ,Nem de ebb w l vetkezeme, hogy bernelkw l, hyiaba, (iutalomnalkw l) az el w stennek w euangeliomiath predicallottam tynektek?': quod gratis euangelium Dei euangelizavi vobis 234. Vö. *nem hidba*: n o n g r a t i s Kr.

hirtelen: i z g a t o t t, h a r a g o s. ,Annak okaert zent Paal hyrtelen valo es kemen bezeduel, mert egy leuele synchyen ennel hyrtelem b es haragosb tanachyoth es oruossagoth aad' 248. Vö. a NádC.-ben *hirtelenkedni*: 1) s i e t n i; 2) d ü h ö s k ö d n i (NyK. XVII. 224).

hítség: v a n i t a s; *hítségos*: v a n u s. ,Az teremthet allath hythsagnak (romlando rothadatossagnak) alaya vette-teth: vanitati enim creatura subjecta est 72. Tudya az vr-isten a b w lchyeknek gondolattyokoth, merth hythsagosok (hyaba valok)' 134; így még 183, 262 sat.

hív: h i v ő, g l ä u b i g. ,Mely etkeketh az el w stent teremtet veterre halaadasokual az hyueknek (hiu w knek)' 374; így Pázmánynál is (NyK. XVII. 339).

hon, *hoon*: o t t. ,Ollyatenok vagyunk mikoron ielen (hon) vagyunk: tales et praesentes 231. Io dolog kegyk

k̄uethny az ioban myndenha emberth es nem cyak akor, mykoron oth iden (hon) vagiok tinalatok': cum praesens sum apud vos 267.

hordoz: el vis el, er trage n. ,Mert nem vysel-hetyk (hordozhatyak) vala el ammy magyaraztatyk, poron-czaltatyk vala': non enim portabant quod dicebatur 460.

hozzá hallgat: e n g e d e l m e s k e d i k. ,Engedyetek azoknak akkyk feiek, elwl vettettek thi k̄wzwttetek (es hoz-zaiok hallgatok, engedelmesek legietek)' 464. Továbbképezve *hozzá hallgatás*: e n g e d e l m e s s é g. ,Fiait (magzaty) ala vetesbe hozza halgatasba tarcza (vallya)' 371.

hozzá látás. ,A testnek gondyath ne vysselytek (a testh-nek hozza latassath ne tegytek)' 95. Vö. *hozzá látatlanság*: g o n d a t l a n s á g a Margit-legendában (A Marg. Leg. nyelvezete 23).

JACOBI GYULA.

A GÖMÖRI TÁJSZÓLÁS.

3) Hangszinbeli változások.

I. Zártság.

α) köznyelvi *o* helyén zártabb *u*: *bugár*, *furmá*, *csudá* (szl. *čudo*), *sunká*, *puhár* (XVII. 476), *bukreitá* (XV. 330), *csurgát*, *hunnán* (XVII. 470), *bucsát* (Rosnyó vidéke XVII. 476), *hörnnyú* (X. 88), *finum* (V. 516), *ocsú*: *ocsó*.

β) *a*: *u*. *butu*: *buta* (XII. 190), *sutú*: *sajtó*.

a: *o*. *tapláb*, *komorá*, *toklác*: *taklász*, *nyávolyá* (VI. 41), *vocsorá* (X. 527), *mágos*, *borozdá* (VII. 271).

γ) *e*, *ë*: *i*. *vinýege* (tót *vinika*), *kilís*: *kelés*, *idi* (XVII. 524), *kövicséspart* (Radnót V. 486), *kertyi*, *vegyi*, *hetyi*, *hëgyibe* sat.

é: *i*, *i*. *fircel*: *fércel* (Merényi: Sajóv. Npm. I. 25), *ímëlyég*: *émëlyég*, *kivë*, *tányír* (tót *tanír*), *kimiény* (Rimaszombat), *kintelen*.

δ) *ö*: *ü*. *üstöke*, *gyüker*, *güdör* (XV. 192).

II. Nyilttság.

α) *u*: *o*. *onoká*, *árol*, *pëtraóliom*, *kálán*, *käländâriom*, *dâriom*, *bázsályikom*.

Köznyelvi *<unk* ellenében *<aⁿnk*. Rimaszombatban a köznyelvi alak *divik*.

A birtokos *<uk* már ingadozik: *házok*, *kútt yok*, de *lovok* és *lovuk*, *áblájkok* és *áblakuk*.

ú: *o*. A Rima- és Gortva-Balogvölgyén ,a hosszú *>úl* úgy hangzik, mint *>ol*: *tanol*, *mordol*' (BS. TudGy. 1819. IX). ,úgy mëffordolt az á kutyá szë, hogy á filem is maj mëf-fagyott, azabátatáé nem is javolt më ssohá' (Sid).

ú : *ó*. *koszoraó*, *sávanyaó*, *gyallaó* : gyalú (XVII. 524), *bornyaó*.

o : *a*. *disznóárjá* (XV. 383), *barbe* : borbély, *arsaó* : orsó, *rávás* (kútravás), *hárog*, *várás*, *mázás* : mázos.

i : *e*, *é*. *mögést* : megint, *ésmént* (Sid), *Péstá*, *Éstvány*, *éskolá*, *rétká* (Rosnyó XVII. 476).

i, *i* : *é*. *mindég*, *pegyét*, *ézibe* (Sid); *borézü*, *rétkát* (Zeherje VII. 182); *kéván*, *tanét*, *öücsúfét* (Gortvavölgy).

4) Magánhangzók kihagyása.

A többeli magánhangzó kiesik:

α) mássalhangzó előtt: *bájc* : bajusz, *ectés*, *gyerkék*, *osztán*, *montam*, *süttem*, *vettem*, *julták*, *ládd-é*, *mögéhedd*, *keirhedd*, *várhádd* sat. (Hanva).

β) magánhangzó előtt: *rám*, *rája*, *jány*, *szokny'ing*, *kurv'ányád*.

Többeli magánhangzó megmaradására csak egy alakot ismerek: *juhá* (szekérrész), mely a köznyelvből kivesszett *jonh*, *jonha* szónak maradéka.

Járuélék magánhangzók: *széredá*, *pérenye*, *tekeneö* (Hanva), *tárágyá*, *torombitá*, *oskolá*, *téréfá*, *Kirisztus*, *firiss*, *garájcár* (Hollók J: A gömöri barkók szójárása. TudTár. IX).

Tájszólásunk azonban ki tud ejteni két mássalhangzót is szó elején, kivált a Sajó mentén: *trágyá*, *treífa*, *trocká* (Hanva), *sl'go*, *slobrik*, *spirká*, *szmidos* (Rosnyó VIII. 565).

III. Mássalhangzói jelenségek.

1) Az időmérték változásai.

Nagyon kevés az esetek száma, a hol tájszólásunk hosszú mássalhangzókat ejtene a köznyelvi röviddel szemben.

Greguss A. megjegyzi, hogy Rozsnyón „az *l* consonanst egyes esetekben meghosszabbítják: *szállág*, *állatomos'* (VIII. 565), *nyíllik*, *nyállitab'*, *fullánk*, *hállaó*, *töllem* (XVII. 573).

Rövid mássalhangzók a köznyelvi hosszú ellenében. E tekintetben is Rozsnyó válik ki. „Szeretik mind a magán-, mind a mássalhangzókat megrövidíteni: *mit fizetel érte* = mit fizetted érte; *mindént odá átál* = adtál; *tutám'* sat. (VIII. 566).

Ez a sajátság legnagyobb mértékben azokon a vidékeken van meg, a melyek inkább érintkeznek és vegyülnek a tótsággal. S így a hatás is legszembeszökőbb Rozsnyón, melynek környéke tót, magában a városban is sok a szláv elem.

Minél lejjebb haladunk azonban a Sajó és Rima völgyén, annál inkább veszít hatásából e befolyás. Itt-ott elő-

fordul ugyan még efféle rövidítés, de nem általános: *„Eleőbb galárist akártam vényi, aszontá, hoty hozak mei hozá keit anyit“* (Radnót VIII. 428).

2) Keménységi fok.

Köznyelvi *k* ellenében *g*:

k: *g. gabré* (XVII. 524), *gájcár* (Pádár VII. 152), *galáris* (Radnót VIII. 428), *üszög*, *gréta*, *ágácfa*, *gunyhaó*.

t: *d. bádos* (IX. 336), *merd*: *mert*.

zs: *s. sindél*, *sugoroggy* összö, mint *Tubi* (Hanva).

p: *b. bugácsa*.

3) Mássalhangzói változások ugyanazon hangszervi soron belül.

h: *g. bolygaó*: *bolyhó*, *bohó*, *bolondos*.

c: *t. lutérná*: *lucerna*.

sz: *cs. facsari*: *faszari*, *csirtos*: *szurtos*.

z: *zs. zsacskaó*, *csizsma*.

sz: *c. cikera* (VI. 172), *cibár*: *szivar*, *bajc*, *macátos* (RSz. XII. 190), *trocká* (Rozsnyó VIII. 565).

t: *ty. tyükör*, *tetyü*.

A *ti* szótag szó elején és végén mindig *tyi*-nek hangzik, mint a palócságban általánosan: *tyinaó*, *tyisztéletés*, *tyisztít*, *szeretyi*, *vezetyi*, *ületyi*, *keletyi* sat. Sziszegő hang után azonban marad. Kivételt tesz Rimaszombat, hol a közhasználat szerint ejtik.

d: *gy. gyaó*, *gyivák*, *nágyrág*, *bugyi* (X. 87), *ággyit*, *peggyit*, *burgonygyid*.

A frequv. *>odik* képző mindig *>ogyik*.

gy: *d. megjaódul* (eredetileg: *megjógúl* Rozsnyó XVII. 476).

n: *ny. nyeél*, *szénnya*, *húzó-vonyó* (RSz. V. 425), *minyeó*, *rokony*, *vászony*, *Éstvány*, *Mártony*, *idegény*, *gerebény*.

A *-ni* infinitívus képző mindig *-nyi*.

ny: *n. ménetke*: *menyét*, *girind*, *erszien* (RSz. KarM. VI. 91).

l: *r. kerepél*, *gyárol*, *türköl*, *fürheic*, *fiskáris*.

r: *n. dözéntor*.

f: *p. Jávzsep*: *József* (XV. 375. és VI. 178).

v: *b. lebügeó*: *levegő*, *subick*, *cibár*, *zabár*: *zavaros víz*.

b: *v. hebög*, *hevreil*: *hebeg*.

p: *m. mocsolya*: *pocsolya* (tót *močilo*).

m: *b. bádár*: *madar* (gyermeknyelv).

4) Hangszervi változások.

a) Néma mássalhangzók cseréje:

k: *t. tilo*, *tilog*: *kilogram*, *előte* (RSz. V. 70).

g: *t. letutatóra, letjobb.*

t: *g. rigmus.*

g: *d. hendérgeð, indérkégyik* (disszimilációval).

g: *b. iborka* (VI. 83); *b*: *g. bányá: gúnya.*

p: *t. traóbal, trüsszent.*

gy: *g. égenyest, gänge* (Zeherje VII. 182).

β) Inyhangok cseréje:

gy: *ly. fagyálbolyaó: bogyó* (Radnót VIII. 570).

j: *gy. hágyít, bogyú* (Sid), *várgyú* (XII. 334).

j: *ny. szárnyú, várnyú, bornyú* (Hanva).

ly: *j.* A Sajó völgyén és Rimaszombatban ez a köznyelvel egyező hangváltozás. Tehát az *ly* hang helyét e dialektusokban is a könnyebben artikulálható *j* foglalta el.

Nem így a gortva-balogvölgyi palócságban, s az e tekintetben vele egyező Rima völgyén.

A palócságban mint említém, ez az *ly* élő, sőt nagyon kedvelt hang, a mit elegendé bizonyít az a legtöbb tájszóval ellenkező irányban haladó processus, hogy két magánhangzó közt az *l* hangot is *ly*-re változtatja azon esetekben, mikor a sajóvölgyi dialektusban az *l*-ből *j* lesz.

Sajóvölgy: *l*: *j. mejj, kidüjved, tojú, tojvas, pájinka, kojiba, jány, Páji, Bájint, teji*: téli, szeíji, beíji, fėjheð, ájjig.

Gortva- és Rimav.: *l*: *ly. tolylú* (X. 87), *tolyvas, kolyiba, Pályi, Bályint, télyi, szélyi, bélyú, pályinka, félyheð, réltlya*: létra.

γ) Orrhangok cseréje:

m: *n. padnal*: padmaly (vö. meredékmalý V. 480).

n: *m. pemele, külömös* (XVII. 524), *tálám* (VIII. 566).

m: *ny. Ádány, Éstvány* (Serke); *ny*: *m. torom, kömv.*

δ) Orrhang cseréje fúvóval:

n: *h. csíhos*: csinos (Hanva).

ε) Folyékony hang cseréje fúvóval:

r: *h. suhol*: súrol (XVII. 573).

r: *j. raózan*: józan (X. 89. és XVII. 476).

5) Mássalhangzók megőrzése és elveszése.

Közönségesebb tájszólásunkban az az eset, hogy szó közepén vagy végén egy-egy mássalhangzót elhanyagol, mint az ellenkező, ámbár egy-két példát találunk erre is.

Említettem a tájszólás azon sajátságát, hogy míg a közbeszédben, a hol csak teheti, pusztítja az *l* consonant, addig dalolás közben szeret néhány szóba egy *l*-t becsúsztatni. Ezek a szavak: *álcs, álgyú, bulcsúzik, csolk, szölke, éldés, nélki*. Ezek egynémelyikében az *l* nem is parazita hang, hanem az illető szónak régibb alakja.

Annál elterjedtebb az a szokás, hogy egy mássalhangzót kiejt a szóból. É kopásnak leginkább ki van téve az *l* hang.

α) A mássalhangzó nyomtalanul kiesik.

Az *l* kiesik szó végén minden hosszú magánhangzó után: *kanâ, csânâ, tâ, szâ, tânâ, kinâ, hâ*: hál.

Épen így az *ly* is kéttagú szókban: *Mihâ, kirâ, keveⁱ* (de: *seregeily, âkádály* sat.).

Továbbképzésben mássalhangzó előtt szintén kimarad az *l*, magánhangzó előtt marad: *tâvâl*: tálval, *szâkâ, tânâtâm, ânyi, járânyi*. Viszont: *tâlâs, szâlâl, halâlos, tânâlok. járâlok. -bôl, -bôl; -tôl, -tôl; -rôl, -rôl* mindig *-bâó, -beö; -tâó, -teö; -raó, -reö* (Rimaszombatban: *-bû, -bû, -rû, -rû, -tû, -tû*).

A *v* hang kiesett ezekben: *pitâr, fekeö* (V. 271), *mieleö-napló*(ruha).

z) *âutâm, biony*; *-hoz, -hez* mindig *-ho, -he*.

l) *mer, körve* (Rozsnyóv. XVII. 476), *kerbe, Êsvâny*.

r) *kocsmâ, mâ* (palócságban: *mâg* Heves IX. 248).

d) *fêlhorhâtom, mâj, peit*.

n) *peizês ember, szievonôs lâpoât* (RSz. VI. 83).

) Pótló magánhangzói nyujtással.

Kivált mélyhangú szavakban tapasztaljuk ezt, a mikor is a mássalhangzó kiesése folytán az előtte álló rövid magánhangzó meghosszabbul.

l) *Haódbalog*: holtbalog (Radnót VIII. 570), *heithâó, haó-d-világ, beócsü, nyâó, âócsâó, teóteis* (de szolgál, bolha) Hanva; *fenêkâódal, sivâkogyik* (Gortvav. XV. 474).

Magashangú szókban: *lesêkêgyik, êmenêk* (XII. 334). Az *<ul, <ül* mindig *<û, <ü*.

j) *beót, bú, fû* (buj, fúj Zeherje VII. 132), *nyûtaó, gyûtaós*.

n) *meihal*: menhal (Hanva).

γ) Hangszinfestéssel.

É sajátság csak a gortva-balogvölgyi dialektusban található föl.

Az *-al, -aly* szótagok, ha szóvégén állanak, s ha mássalhangzó követi, egyebütt is *-ó*-nak hangzik: *szâuma*: szalma, *boutâ*: balta, *hajnov*: hajnal, s az *-el* pedig *-ö*-nek: *föü*: fél, *öü* = el sat, de ha magánhangzó követi, marad' (BS. Tud-Gy. 1819. évf. IX).

Magam is följegyeztem egy pár mondást: *„Egyik gourou léesett a másik goura”* = egyik galyról leesett a másik galyra; *„a fou mellett van a szouma”* = a fal mellett van a szalma.

A Sajó-Rima völgyén és Rimaszombatban ez a sajátság nincs meg, hanem a köznyelvvvel egyezően mondják: *alma, szalma, elment* sat.

δ) Pótló mássalhangzói nyujtással.

Teljes asszimilációnak is nevezik. Ez esetekben a mássalhangzó elveszése folytán pótló nyujtást kap az utána következő mássalhangzó.

rl : *ll*. *tálló*, *sálló*, *pállag*, *gyálló*, *eöllenyi*.

rs : *ss*. *nyess*, *boss*, *bossó*, *kossaó* (de : *arsó*, *farsang*).

dl : *tl*. *posátt*, *hásátt*, *márátt*, *repett* sat.

lj : *jj*. *hájja*, *danója*, *dobojják* (Sajóvölgy), *hállya*, *danolya*, *kellyünk fél* (KarM. XV. 323). (Gortvav.)

Az *-it* végű igék fölsz. módja : *taníjja*, *szabadíjja*, *tá-szíjja* sat.

pö : *bb*. *trábbá*, *kálábbá*.

gn : *nn*. *ténnáp*.

A meg igekötő vég mássalhangzója mindig asszimilálódik : *mégkáp*, *méhharáp*, *mévver* sat.

Az *egy*, *vagy*, *nagy*, *hogy* fog-, torok- és ajakhangokhoz szintén hasonul : *éddáráb*, *éccsomaó*, *énnagy*, *éccikrá*; *ékkis*, *éggájcar*, *éggunár*; *éppáp*, *ébbouta*; *váccsem*, *násszerű*, *nát-templom*, *hottudod*.

Asszimilációt mutat még : *hallám* : *hadlám*; *csimmé tté* : *csipd meg te* (a kutyát így uszítják); *s végül ez az alliterációs szójáték* : *ritkár rikkánt korár régvél á sárgá rigó*.

Ellenben soha nem asszimilálódik a *-vel* rag : *kálápvál*, *botvál*, *hálvál*, *régvél* sat. Ugyanilyen jelenséget látunk az *összesen* alakban.

6) H a n g á t v e t é s. (Metathesis).

l—r. *koréla*, *káralábei* (Hamva), *rétlya* (Gortvav.).

l—b. *keleb* : *kebel*.

ny—r. *tereny*. | *r—ny*. *tányiszra* : *tarisznya*.

k—t. *feleké* | *k—cs*. *kecselyseig* (Rozsnyóv. XVII. 476).

g—b. *bugaó* : *gubó* | *c—b*. *bonc* : *comb*.

v—m. *mákvérés* : *vakmerő* (Rozsnyóv. XVII. 476).

m—s. *somolyog* : *mosolyog*.

7) J á r u l é k m á s s a l h a n g z ó k.

Tájszólásunk a hiatus elkerülésére igen gyakran egy mássalhangzót szúr közbe. Legtöbbször *j* hangot : *gyíjás*, *gyíják* (*gyívák*), *fejír*, *fíjam*, *fájintos*, *míjeink*, *síjet* („Betlehembe sijnének“ KM. XV. 233).

De a legnagyobb mértékben uralkodik e hiatus kitöltő hajlam a dal nyelvében, mikor úgyszólván minden szókezdő magánhangzó elé ejtenek egy *j*-t, ha mindjárt mássalhangzóval végződött is az előző szó. Pl. a következő dalban :

„Jéldés jányám há bemeigy Jegërbe,
Jaz kászárnyá jáblákán tekincs be,
Jott lácc jéngëm komisz jingbe“

Egyéb parasita mássalhangzók :

I. S z ó e l e j é n. *h)* *hápokákeö*, *huszít* : *uszít*, *Hajnácskeö*.

II. Szóközepén. *furuglya, vidlá* (V. 70), *csalárd*: család (XVII. 476), *sértveis, könyveit* (lacrimas), *cimbál*: cibál, *punktum, fájintos*.

III. Szóvégén. *oszteing, osztég, tång, rozmaring, tulipánt, pankhálaó*: pókháló (Rozsnyó XVII. 476).

8) Összerántott szóalakok.

Efféle példákban tájszólásunk is bővülködik: *sz*: hiszen, *oszt*: azután, *pejt*: pedig, *mei*: miért, *micsá*: micsoda, *keik, keiné, tom, tapottat, bisztalan*: bizonytalan (XII. 90), *pétravol*: petrolium, *zængednek, vigan zængednek a citërák'* (KM. VI. 92).

IV. Alaktani sajátságok.

1) Szóösszetétel.

a) Jelzős összetétel.

a) Névszó képezi az összetétel előtagját: *Unomhegy* (RSz. V. 480), *iszod mádár b . . . d odóbaó gyött ki'* (nem eszthetikus cselekedetre mondják).

b) Igenév képezi az összetétel előtagját: *ortaókapá* (XVII. 573), *halóholmi* (XII. 236), *halóágy* (Mer: SNp. I. 4), *hálópor, az isten nyuktássá meg a haló porába is'* (Hanva), *lakhely, jobb há az eigbe csinász magádnák lakhelyet, még ott is fère'* (Serke), *haót Sajaó, haóó Balog*: holt Balog (Radnót VIII. 570).

β) Birtokos összetétel: *ápjáfjja, fejéájja, így vetyi még a fėje ájját, fusseik ki a látaója'* (Rozsnyóvidék XVII. 571).

γ) Névszó képezi az összetétel előtagját: *jegybob*: fejkötő, süveg (RSz. V. 182), *mátkátul*: jegyajándék (RSz. V. 229), *márokvás, eityúk, halálút* (szántó föld), *öcsiem-ásszony* (IV. 229), *vízhozta* (XII. 334).

δ) Tárgyas összetétel: *kállútaó*: kárlátó, *kerek-köteó lánc, kápá-kászú kerüleó*.

A tárgyas összetétel ilyen alakjai azonban, mint *bor-innyá, favágni, árpakaszálni* sat. Gömörben ismeretlenek, kivéve a *háztüznézni'* szólást, mely valószínűleg a Felső-Tisza vidékéről került ide.

ε) Határozói összetétel: *kérésztü-szalma* (VI. 463. és VIII. 372), *korángyótt* (gúnynév Radnót IX. 336), *borbá-körte* (V. 271), *átáltelek* (VIII. 432), *összémárek*.

ζ) Alanyi összetétel: *istengyároltá tök* (IX. 332), *ébadott kölyké* (V. 182), *kutyáfuttába, inászakáltáig*.

Ikerszók: *toára-boárie, né hádd toára-boárie a hoázát'* (Rimaszombat), *idér-gácsor, Sandor-Bandor* (VI. 375), *csihéipuhei, lipé-lápa* (XVII. 573).

ALBERT JÁNOS.

HELYREIGAZÍTÁSOK. MAGYARÁZATOK.

Űz és üldöz. Van-e e két ige közt az értelmi eggyezésen kívül más egyéb közösség is? Rokonok-e leszármazásra nézve is, vagy csak véletlenségből hasonlítanak egy kicsit egymáshoz?

Budenz csakugyan két egészen különböző családból származtatja őket (MUSZót. 877. és 848). Amazt, t. i. az *űz*-t, a vogul *voj*-, *oj*- és a zürjén *voj*- igékkel veti egybe, és az ugor *vaj*-, *fluere*, *currere* szarmazékának, emezt (az *üldöz*-t) egy egészen más tö hajtásának, még pedig a magyar *öldöz* édes testvéreinek tartja.

Simonyi ellenben, igaz hogy inkább csak sejtelemképen, egyazon töről szeretné mind a kettőt lesarjadztatni (NyK. XVI. 242. 246). Szerinte a kihalt **ül* ige a közös tö; ebből lett egyfelől a freq. *-z* képzővel: **ülz* és azután *űz*, másfelől a *-d* freq. igeképzővel *üld* (HB) és azután *-z* képzővel *üldöz*, vö. *kér*, *kérd* és *kérdez*.

Azonban egyikük sem vette észre, hogy Molnár Albertnél van egy idevágó fontos adat, a mely a kérdést egyszer s mindenkorra eldönti, t. i. az, hogy az *űz* előbb *űdz*-nek is hangzott. *űdzóm*, pello. Vide *űzóm*, mondja MA. a magy. lat. részben (4. kiadás). Tehát nem **ülz*, mint a hogy Simonyi gondolta, hanem **űdz*; ez pedig csak olyan kopása az *üldöz*-nek, mint a milyen e mai *ódz* az *oldoz*-nak. A két családfa ízről-ízre eggyez: *old*, *oldoz*, *ódoz*, *ódz* és épen így: *üld*, *üldöz*, *üdoz*, *üdz*, *űz*.

Jól emlékszem, hogy a Nyelvőrben olvastam valamikor az *űdzekednek* a birkák' tájszólást is az *űzekednek* helyett, de hogy hol, ma már nem találom.

A Nyelvőr népnyelvi adatainak nagyérdemű gyűjtői talán nyomra segíthetnének.

KIRÁLY KÁROLY.

Dédelget. E szóhoz Soprony megyéből is adhatunk némi fölvilágosítást. Nemes-Vissen (Répcemellék), bár nem igen sűrűen, *geggyül* és *geggyél* alakban; 'kényeztetve nevel, ápol' (különösen gyermekeket) jelentésben használatos.

NÉMETH AMBRUS.

A hangzóilleszkedéshez. Az összetett szóknál ritkásan előforduló hangzóilleszkedésre példakul a Dunántúl használatos *böztörő*, *böstörő*, *böstörü* (borstörő) és *dologtő* (dologtevő) szókat szokták emlegetni.

Soprony megye e két összetett szón kívül még két oly példával is szolgálhat, melynek egyike egész mondat, a másika meg két külön szó. Az első Kapuvárott járatos:

„*meccek* velé”, jelentése: mit csináljak vele. Hogyan különböztetik meg a „*meccek* (vágok) vele” mondattól, azt a magánhangzók kiejtése mutatja és soha se is tévesztik össze.

A másik példa Sághon otthonos: *mэгészék*, jelentése: „megint csak” (pl. itt van). Látni való, a hangzóilleszkedésen kívül sajtóságos és elég meglepő rövidítés is van az említett két példában.

NÉMETH AMBRUS.

Följegyzésre méltó adatok, nevezetesen azért, mivel használata kiterjedésének megállapításához hozzájárulnak; azonban sem az egyikben, sem a másikban nem hangzóilleszkedéssel van dolgunk. A *mэгцэк* ugyanis ebből van összerántva: *Mэт* (mit) *тэцэк*; „*mэгцэк* velé” tehát e helyett való: „Mit teszek vele”. Előfordul még, ha jól emlékszem, az egyes második személyben is: *mэгцэцш*, s a mi már egész bizonyos, a többes első személyben is, még pedig nem csak tájszólasílag egyes vidékek nyelvében, hanem elég gyakran a régi irodalomban is: *mэггыünk* = mit tegyünk.

A másik adat se példa a hangzóilleszkedésre; mert nem a *megint csak*-nak módosulata, hanem bizonyára a *meg-ésmэг*-nek összerántása.

SZARVAS GÁBOR.

Gyűrű. A Nyelvőr ez évi folyamának 276. lapján Szarvas Gábor Pápai-Bod azon adatának, hogy: „*gyűrű*: anulus, das mundloch des afterdarms”, helyességét kétségbe vonja s a *gyűrű*-nek tulajdonított e jelentését a szótáríró tévedésének tartja.

A *gyűrű* szót én is, egyik kollegám is többször hallottuk abban a bizonyos jelentésben disznótor alkalmával, a mikor a kis gyerekek tréfálódva a leöleendő disznó gyűrűjét ígérik oda.

HOLLÓSI RUPERT.

Nemtő. Sajtóságos, különös egy szó; annyira különös, hogy másokkal együtt magam is jó ideig új készítménynek tartottam, a hagyomány hiteles szava azonban elosztatott e tekintetben minden kétséget; ugyanis régi nagyobb szótáraink mindegyikében megtalálható a *nemtő* szó.

Származásának földerítésével többféle magyarázat próbálkozott meg, a nélkül azonban, hogy teljes meggyőződést kelthettek volna a szigorúbban ítélő kritika előtt; mindegyikének van egy és más, kisebb-nagyobb csorbája. Hogy igenévnék tekintsük, annak erőssen ellene szól az a körülmény, hogy fölvett *nemt*-alapszavát sem összes régi és új irodalmunk, sem az élő nyelv nem ismeri. Hasonlóképp az a magyarázat sem elégt ki, a mely összetételt: *nem+тő* lát benne, mert a *genius* fogalmától, a melynek alapgondolata

a védelem (védangyal, védszellem Ballagi: Teljes Magy. Szót.), kissé nagyon is távol áll. „Annyi tisztán áll, jegyzi meg erre nézve a NSzótár is, hogy *nemtő* a magyar *ném* szóval és származékaival semmi fogalmi rokonságban nincsen”. Még legelfogadhatóbb az az értelmezés, a melyet ugyancsak a NSzótár ad róla: „Ha a latin *genius* jó szellemet tesz, mely az emberek fölött örködik, úgy valószínű, hogy *nemtő* a. m. az átvett *mentő* részesülő a *ment* igétől”. Azonban e magyarázatnak is minden tetszetősége ellenére is van egy nagy gyöngéje. Ellene vethetni ugyanis, minő különös ok idézhette elő, hogy a világos, tisztán érthető *mentő* *nemtő*-re változzék át. Az ily változások nem lehetetlenek ugyan, de csakis oly szövegeken szoktak végbemenni, a melyek nagyon járatosak, a melyek erős forgalomnak vannak kitéve; már pedig hogy a magyar nép nyelvén, kivált a régebbi korban, a *mentő* = *genius* sokszorta megfordult volna, azt a NSzótár írói se merték volna egész határozottsággal állítani. Hozzájárul, hogy ha csakugyan a *mentő*-nek változata volna, legalább egyszer-kétszer ennek is nyomára kellene akadnunk, rá kellene találnunk, ha egyebütt nem, legalább a szótárakban, hogy: *genius* = *mentő*.

A kérdés tehát, hogy *nemtő* szavunk quo patre natus, még mindig megoldásra vár. Megkísérlem megfejtését.

Geleji Katona egy helyütt így szól Magyar Grammatikáskájában: „A technicum vocabulumokat és egyéb scholastica s theologica dictioikat bajos magyarul egy szóval kimondani, mellyek közzül egy néhányakat az iffjak kedveért im ide leirok: subjectum: *alájavettett*, praedicatum: *rola-mondatott*, objectum: *ellenében vettelett*, substantia: *alatta-állás*, subsistentia: *alatta állóság*, propositio: *elé-tétel*, assumptio: *fel-vétel*, relatio: *red-vitelés*, expressio: *ki-nyomottul*, concordia: *egy-szivűség*“ sat. Ebből ugyan épen nem következik az, a mit a „Grammatikátska” írója állít, hogy tudniillik a „terminum vocabulumokat” bajos magyarul egy szóval kifejezni, hanem következik belőle egy más, már egyebünnen is rég ismert tanulság, az, hogyha valamely új, addiglan ismeretlen fogalmat meg akarunk honosítani nyelvünkben, ezt legtöbbszörte úgy vesszük véghez, hogy az illető nyelvnek szavát, a melyben az új fogalommal megismerkedtünk, egyszerűen lefordítjuk hazai nyelvünkre; pl. *tischler*: *asztalos*, *schlosser*: *lakatos*, *töpfer*: *fazekas* sat. sat; az *asztalos* ép oly jól lehetne *szék-rényes*, *ágyas*, *ajtós*, *székes*, a *lakatos* meg *kulcsos*, *rácsos*, a *fazekas* ismét *tálas*, *lábosos* sat; de minthogy e mesterségekben első és fő tanítónk a német volt, az ő kitétele szolgált példaképül a mi iparosainknak is. S így jártunk el nemcsak mi, hanem más népek is a műveltségbe vágó szakoknak minden ágában; s így jártak el legnagyobbbrészt, a mint

Geleji Katona példái igazolják, gramatikusaink, szótáríróink és fordítóink is. Calepinusban pl. *aediles* (alapszó *aedes*: *templom*) így van fordítva: *egyház fia* (körülbelül ugyanaz, mint a mai rendőrség), *quaestores* (*quaero*: keresek): *kereskedők* (pénzügyi tiszték), *ecloga*: *válogatott beszélgetés*, *supersedeo* (fölhagyni valamivel): *föül rajta ülök* sat. sat.

Ha e mellett tekintetbe vesszük még először, a minek bizonyítékát Calepinusnak majdnem minden egyes lapján megtaláljuk, hogy e szótárnak magyar része hemzseg a sajtóhibáktól; s ha tekintetbe vesszük másodszer, hogy a helyes magyarázattal dacoló, megfejthetetlen *nemtó* szó legelsőbbben épen Calepinusnál fordul elő s az őt kritikátlanul kiíró szótárszerkesztőkön kívül sehol másutt fölemlítve nem találjuk: a következtetés mintegy magából foly, hogy a *nemtó* sem egyéb, mint méltó párja a *linkabás*: *incubus*, *hadangor*: *haeresiarcha* (= hadnagy úr), *föveg*: *capitium* (= söveg, süveg) sat. szóknak, vagyis hogy sajtóhiba s e helyett való: *nemző*. A magyar rész szerzője ugyanis a teljesen idegen fogalmat úgy vélte legjobban nyelvünkben visszaadhatni, ha az alapszó jelentését tartva szem előtt azt egyszerűen lefordítja magyarrá. Erre nézve világos kalauza is volt, nevezetesen az az értelmezés, a melyet a latin szerző a *genius* szóhoz függesztett s a mely egyenest a *gigno*: *nemzeni* igét jelöli meg alapszavának: „Censorinus scribit genios dictos, quia ut gignamur curent, sive quod una gignantur nobiscum, vel etiam quia nos genitos suscipiant ac tueantur. Certe a gignendo genius appellatur.”

Magyarrá fordítva: *Genius* minden bizonnyal a *nemzeni* igének származéka, tehát *nemző*.

SZARVAS GÁBOR.

Lépcel. Ily alakban csupán Faludinál s utána az ő példáit kiíró Baróti Szabónál fordul csak elő: „Mikor a gonosz nagy udvari fark előtt léptzel, a fényes pompa miatt jósnak látszik lenni (Fal: NE. 71). Páva-hosszszan ereszteti a ruha-farkot, ki-ülő göggel, fel-gombolt ajakkal, reszkető lábbal léptzeln, ha sokak kedvéért tselekeszszük, taval kevélység volt (85). Oly negédesen léptzelt, mint a pergui király (Fal: NA. 125). Életének tsak imént hasadtt hajnalában lévő szüzenske képe ötlük szemeimbe, tisztább a tiszta követseken ezüst lábbal léptzelő folyomány kristályainál (SzD: MVir. 272). Páva hosszan eresztí a ruha-farkat s kiülő göggel, fel-gombolt ajakkal, reszkető lábbal léptzel’ (276).

Hogy Faludi, a ki kitételeinek s szavainak egy jó részét a megelőző századok irodalmából szedegette össze, e szó alakjának leírásában megtévedett, az kétségen kívül áll. Tudvalevő ugyanis, hogy a XVI. s egy része a XVII. század

íróinak a mai *cs* hang jelölésére a *cz* jegyet használta; így különösen Molnár Albert s a korabeliek közül többen. A címbeli szót tehát Decsinél (Adagia 284) s MA. szótárában így találjuk kiírva: *lépcsel* („Mint páua ugy lép c z e l ű n c’ Illyef: Jephtha. 14), a mi világosan így olvasandó: *lépcsel*.

Révai kiadásában az első helyen (NE. 71) *léptzel* helyett *lép-fel*, a másodikon (NE. 85) *léptsel*, a harmadikon pedig (NA. 125) *léptzel* áll. Toldi pedig az első és harmadik helyen *lépcel*-t, a másodikon meg *lépcsel*-t ír.

Hogy a Decsi, Illyefalvi s Molnárnál előforduló *lépcsel* *lépcsel*-nek olvasandó, azt a frequentativ képzős *lépes* igének *lépcső* (*lépeső*, *lépső*) származékán kívül a későbbi írók közül Pápai-Páriz s Gvadányi adatai is bizonyítják, a kinnél a *cz* helyett *ts*-t találunk írva: *léptselni*: gressus lente facere PP. s Gvadányinál: „Támaszkodva *léptsél*” (Időtöltés 229).

SZARVAS GÁBOR.

Döntő magyarok. Szabó Károly „Vezérek kora” című művében (8. l.) ezt mondja: „Dentumogeriából újabb íróink részint *Döntő*, részint *Döntővi* Magyarországot faragtak, mely utóbbi nevezettel azonban ezen ősi telep fekvése nem egyeztethető.”

A szerzőnek „faragtak” szava világosan azt bizonyítja, hogy nemcsak a *Döntővi*, hanem a „*Döntő* magyar” magyarázatot is elvetendőnek tartja. Igaza van. Hogy Anonymus „*Dentumogeri*”-ja nem lehet „*Döntő* magyar”, már abból az egyből is világos, hogy *dönt* igét a régi nyelv nem ismert. Van *döjt*, *dölt* és hosszú sora összetételeiknek és származékaiknak; de a *dönt* igét nem leljük meg régi íróink egyikénél sem egész Faludiig. Ő az első, a ki él vele s nála is csak, a mennyire adataink biztos következtetést engednek, összesen háromszor fordul elő. Faludi nyomán használja Baróti Szabó is s „Kised Szótárába” is fölvette.

A népnyelv, a mennyire én ismerem, közönségesen *düt* s ritkábban *döjt*, *döjt*-öt használ.

SZARVAS GÁBOR.

Szállok az úrnak. E cím alatt egy hosszabbra nyúló helyreigazítást kaptunk. A helyreigazítás írója bevezetésképp előre bocsátja, hogy „cikke megírására az indította, hogy autentikusnak tartja magát a kérdéses kifejezéshez való hozzászólásban; ő a nép fia s kifejezéseit, beszéde s gondolkodása módját meglehetősen ismeri.” Aztán így folytatja: „Senki sem ütődhetik tehát meg, hogy a Magyar Nyelvőrnek mintegy három levélnyi latin-magyar összehasonlításról áradó nyelvészeti magyarázata föltűnést kelte bennem s most ez ellen csekély tollamat felemelni bátorkodom. E kifejezés: „Szállok az úrnak” oly általánosan elterjedt vidékünkön, a

Bükk és Mátra tájékán, hogy magyar eredetét kétségbe vonni szinte vakmerőség. A helyreigazítás veleje tehát abban áll, hogy a 'szállya kendnek'-beli *szállya* nem a lat. *salve* szónak megmagyarosodott változata, a mint Nagyszigethi gondolja s Szarvas vitatja.

„Szarvas G. kifejezésünk legrégibb alakjának — folytatja erre a helyreigazítás — a Szirmayét tartja: 'szálló kendnek', s ezen állítását a dunántúli szójárás egyik sajátosságával igyekszik megbizonyítani, a mely szerint a végtag-beli *a* hang, midőn ez önhangzós szótagra kövезkezik, *o*-ra változik át, pl. *lábo* e h. *lába*. Ám ha így, akkor az *a* véghangú alaknak (*szállja*) sokkal régebben meg kellett már lennie, mint az *ó* végzetűnek (*szálló*).'

Látnivaló, hogy a helyreigazítás írója csak futtában olvasta át az idézett helyet. Az *a: o* hangmódosulás ott csak mellékes mozzanat. Szirmay tudniillik hibásan írta hosszú *ó*-val a *szálló*-t *szálló* helyett, mert ez kétségtelenül a Kresznericsféle *szállya* (*szálla*) alaknak dunántúli módosulata — *szálló*. A főmozzanat azonban Szirmaynak ama megjegyzésén alapszik, hogy a magyar pohárköszöntésnek legrégibb formája ez: 'Szálló kendnek.' Ez más szóval azt mondja, hogy e magyar pohárköszöntések közül: 'Szólok kendnek. Szállók kendnek' a legeslegrégibb (tehát bizonyára az eredeti) ez: 'szálló (szálló) kendnek.'

Mínthogy pedig a helyreigazító hazafias érzelmével ellenkezésben áll, hogy e kifejezés latin másolat legyen, erősen ragaszkodik eredetiségéhez s visszatér ama magyarázathoz, a mely ezt a 'szolgálók kendnek' változatának tartja. Cáfolatában azonban mindenütt gondosan kikerüli a fő erősítékek megingatását, nevezetesen a) hogy egyetlen adattal se mutatható ki, hogy a *szolgálók* köszöntő, üdvözlő kitétel lett volna; valamint b) azt sem iparkodik megcáfolni, hogy valamely szó (itt: *szolgálók*) csak oly esetben zsugorodhatik össze, ha az köznapi szó s mindenkinek ajkán forog; továbbá c) azt a tételt se bolygatja, hogy valamely alaknak többféle változata közül a legrégibb, az érthetetlenebb tekintendő eredetibbnek.

Az igazság kedvéért azonban meg kell jegyeznünk, hogy a helyreigazítás is a szólás eredetibb alakjának nem a 'szállók (szolgálók) kendnek', hanem 'szállya (szolgálja) kendnek', formát tartja s erre vonatkozva így szól: 'Mi tehát ez a *szállja* alak? Mi ezen alakot a *szolgálók* ige rövidített tárgyas 3. személyének tartjuk. De lehetséges-e, hogy ez a *szállja* 3. személy? Igenis. Hogy tárgyas ige határozott tárgy nélkül is használatos vala nyelvünkben, azt tudja mindaz, a ki a régi kodexeket csak némileg is olvasta.'

Mi olvastuk de nem tudjuk.

„De az újabb írók műveiben is megtaláljuk az ily tár-

gyas igei kitételt. Legyen elég Virágtól idéznünk egy sort: A rettenetlenség vitézi sziveket áldozatul ajánlják.'

Valamint cikke folytában több helyütt, úgy itt is nagyot téved a helyreigazítás. Mert, hogy saját szavait használjam, itt 'tárgyas ige' nem 'határozott tárgy nélkül', hanem igenis határozott tárggyal van szerkesztve. Valamint ugyanis csak így beszélhetek helyesen: 'A te kezedbe ajánlom én uram istenem *lelkemet*,' Virág is csak így mondhatta jól magyarul: 'A rettenetlenség vitézei áldozatul ajánlják *szívüket*.'

Hogy minden gyöngesége ellenére is belebocsátkoztunk e helyreigazítás cáfolatába, arra a cikknek következő helye indított: 'E kifejezést (szállja kendnek) nem is a dunántúli vidék, hanem a Bükk és Mátra tájéka őrizte meg legtisztában. Itt ezen alakban dívik: Kendnek szállja az úr.' Midőn megjegyezzük, hogy e mondásnak a cikkirő következtetése szerint ily magyarázata van: 'Kendnek szolgálja az úr', azt kell kérdeznünk, lehetséges-e az ily szerkezet nyelvünkben, a melynek méltó párja volna ez: 'Udvarolja fiatal ember ennek a szép lánynak.'

A cikkirőnek idézett adata két tekintetben érdekes és fontos. Az első, hogy a szólásnak szintén eredetibb formája van a *szállja* szóban megőrizve; a második, hogy ama tétel igazságát erősíti meg, hogy a nyelv a rendszerint régibb, érthetetlen akár szót akár kifejezést valami módon iparkodik fokról fokra érhetőbbé változtatni. A Mátravidek is a 'kendnek szállja' szólásban, a mely magában véve érthetlenség, a *szállja* szót 3. személyi igének érezvén, a mellőle hiányzó alanyt az *úr* szóval egészítette ki. A módosítás tehát értelmi párja ama másiknak, mely az érthetetlen *szállja* 3. személyt első személyi *szállók*-ra változtatta át. A helyreigazításnak tehát, noha nem igazított helyre semmit, mindamellert köszönettel tartozunk, mert ezzel az újabb *szállja*, vagy nem bánjuk akár *szállja* adatával ismét egy bizonyítékot szolgáltatott a *salvé* – *szálva*, *szálla*, *szállja* egybevetés helyességére nézve.

SZARVAS GÁBOR.

KÉRDÉSEK ÉS FELELETEK.

1) K é r d é s. Kétség merült föl a következő mondat igéjének alakjára nézve: 'Ha az iskolába járó sok ezer tanulót alapos földrajzi ismeretekben részesítjük vagy részesítünk.'

Kérjük a t. szerkesztőség becses véleményét.

F e l e l e t. Minthogy ez esetben a mondat tárgya: *tanulót* a névelővel: *a (az)* van meghatározva, szükségképen a tárgyas alaknak kell állnia; tehát: 'Ha *a* sok ezer tanulót alapos földrajzi ismeretekben részesítjük.' A névelő ugyanis

e helyütt nem az 'iskolába járó' jelzőre, hanem a 'tanulót' tárgyra vonatkozik. (Vö. Nyr. XIII. 411. lap 3. b) pontját).

2. K é r d é s. Igen óhajtanám egész bizonyossággal tudni, hogy annak a filozófiai fogalomnak, melyet a német *Sein*-nel fejez ki, helyes magyar fordítása-e a *lét*, avagy helyesebb-e a *léte*.

F e l e l e t. E kérdésre már a régi irodalom példái megadják a tiszta, világos választ. a) 'Míg reá nem bökken, nem is remélheti l é t é t (MonIrók. VIII. 338). Örökkévaló l é t ű isten (GKat: Titk. 204). Mit siránkozol azoknak nem- l é t é n (Hall: Paizs. 313). Emberek élete s e világon l é t e éppen merő gondság (SzD: MVir. 181). Az isten kezdete, l é t e s vége minden dolgainknak' (Uo. 250). b) 'Valósággal- való l é t e l: essentia Cal. Megengedvén mások a paradicsomnak valóság szerént való l é t e l é t, mindazáltal annak állóhelyét keresvén, a járt uttól igen messze estek' (Moln: JÉpül. 8).

3. K é r d é s. Írásbeli feladványban e mondat: 'A mäander szalag elnevezését a kisázsiai Mäandrosz nevű folyótól vette', így lett kijavítva: 'A mäander-szalag elnevezését a kisázsiai Mäander nevű folyótól vette'.

E kijavítás ellen fölhozatik, hogy Mäandrosz *osz* végzettel hagyandó. Én gyermekkorom óta mindig és mindenütt *er* végzettel hallottam használni. Kiepert, Helmár, Duncker, Curtius, Mangold, Ribáry, sőt Becker is így írja; következőkép nálunk általános használatú. Ha Mäandrosz volna, a szalag neve is inkább *mäandrosz*-szalagnak kinálkozik. De észrevételeim süket füleknek szóltak.

Kérem tehát t. szerkesztő urat, szíveskedjék becses véleményét e vitás ügyben szokott módon kimondani.

F e l e l e t. Hogy a görög eredetű tulajdonnevetek görög, vagy latin ortografiával írjuk-e, az tulajdonkép meg- egyezős dolga. Mi egyébiránt abban a véleményben vagyunk, hogy az idegen szókat úgy írjuk és ejtsük ki, a mint az a nyelv írja és ejti, a melyből átvettük, pl. lat. notarius: magy. *nótárius*, *nóláros*; (lat. pallium) olasz *pallio*: magy. *pállya*; (lat. scindula) ném. *schindel*: magy. *szindely*; (lat. scena) ószl. *sênî*: magy. (*szén* a régi nyelvben) *szín* (*játékszín*, *levélszín*, *kocsiszín*) sat, (fr. je me gêne) ném. *ich genire mich*: magy. *zenírozom* magam; (fr. alarme) kfném. *lerma*: magy. *lárma*; (ném. platz) olasz *piazza*: magy. *piarc*; (olasz argano) szerb *jargan*: magy. *járgány*; (tör. deli) szerb *delija*: magy. *dalia*; (tör. çizmedži) szerb *çizmedži*: magy. *csizmazia* sat. Minthogy pedig görögül valamint ma, úgy hajdanában se tudtunk, a többi szókkal együtt a görög tulajdonnevetek is a latin irodalom révén

vettük át s így nyertek honosodást irodalmunkban, mint: *Boeotia*, *Lacedaemon*, *Pisistratus* sat. Az ily szavaknak mai, fölkapott görögös írása és kiejtése annyira idegenszerű a magyar szemnek és fülnek, hogy az újabb nemzedéket leszámítva, műveltjeink legnagyobb része egynémelyikére alig ismerne rá e tulajdonnevekre. Megkérdezhetnők egyikét-másikat például, hogy tudja-e ki volt *Ajneász*, *Ajolosz*, *Fejdiász* vagy hogy mi az *Ajgajon*, *dajmón*, *Küprosz* sat. sat, s alig hisszük, hogy hirtelenében rá ismernének e szavakban az *Aeneas*, *Aeolus*, *Phidias*, *Aegaeum*, *daemon*, *Cyprus* nevekre. Ép oly idegenszerű volna a magyar ember szemének, ha *Athenae*, *Thebae*, *Thermopylae* helyett ezeket olvasná: *Athénáj*, *Thébáj*, *Thermopütáj*.

A mi nézetünk szerint tehát úgy járunk el e tekintetben leghelyesebben, ha a görög eredetű tulajdonneveket, a mint irodalmunk a legújabb időkig tette s a mint általában a művelt nyelvek irodalmában is honos, a latin írásmód szerint írjuk és ejtjük. A jelen esetben tehát *Maeander* nem pedig *Müandrosz*, a mi különben a görög írásmód szerint is helytelen, mert így kellene állnia: *Majandrosz*.

4. Kérdés. Helyesen használtatik-e ez a kifejezés: „a lovak *sózása*” akkor, midőn azt akarjuk mondani, hogy a lovak elé s ó t e s z ü n k vagy takarmányukat megsózzuk?

Az én véleményem az, hogy ez a kifejezés a „salzen der pferde” szolgai fordítása csak; mert ha azt mondjuk: „a lovat sózzuk” ezen azt értjük, hogy s ó t h i n t ü n k a l ó r a.

Én nem is hallottam soha ily értelemben e kifejezést; mert a magyar juhász „s ó t v e t a j u h o k e l é, s ó t a d a j u h o k n a k, s ó v a l t a r t j a a j u h o k a t”, de nem *sózsa*. A magyar kocsis meg az *abrákot*, de nem a *lovakat sózsa*.

Az, a ki a vitás kifejezést használta, azt állítja, hogy hallotta azt magyar juhász szájából is. Ez talán lehetséges, de meg is fejthető könnyen. Hazánk minden nagyobb juhászatiában merino juhokat tenyésztettek és tenyésztenek most is. A merino juhokhoz az uradalmak német juhászokat vagy legalább számadó juhászt szegődtettek, s így megeshetett, hogy német juhászok használták ezt a kifejezést, mikor már rájuk ragadt a magyar szó, szószerint fordítva le a német szólásmódot, s így azt eltanulhatták tőlük magyar juhászok is.

Kérem a t. szerkesztő urat, sziveskedjék becses véleményét közölni.

F e l l e t. Nekünk is visszatetszik az idézett kitétel; úgy vagyunk azonban értesülve, hogy Szabolcs megyében, még pedig nem uradalmi birtokokon, hanem a falvakban az egyszerű földmives gazdák is, a kikről nem tehető föl, hogy idegen hatás nyomása alatt állottak, közönségesen használják a fentebbi kifejezést.

A kérdés végeldöntésére nézve függőben kell hagynunk véleményünket, s be kell várnunk, míg elegendő, mellette vagy ellene szóló adatok állnak rendelkezésünkre.

5. Kérdés. Átiratot fogalmaztam egy közös hadseregbeli ezredparancsnoksághoz, melyben „N. N. 10. századbeli közkatonának” kifejezést használtam. Föllebbvalóm a *beli* ellen kifogást tett s azt vitatta, hogy a századnál szolgálunk, ergo: „N. N. közkatonának a 10. századnál.”

Véleményt kérünk arra nézve, hogy vajjon mindkét szólás megállhat-e, vagy ha nem, melyik a helyes.

Felelet. E kérdésre a közhasználat megadja az utasítást. Ime a példák: „T. Bacsó Sándor, nyolcadik osztálybeli tanuló. A VII. kerületi előjáró szabadságideje lejárt. Az üllői uti kaszárnya javításra vár. A városligeti arenát e nyár folytán kevesen látogatták. A margitszigeti artézi kút a Dunáról szép látványt nyújt” sat. Tudvalevő, hogy a német nyelvnek nem minden főneve alkalmas arra, hogy melléknevet képezzünk belőle; ily esetekben tehát akként segít magán, hogy vagy birtokviszonnal fejezi ki azt, ami a magyarban melléknévi jelző, vagy e helyett határozói (előjárós) kitévelt használ pl. „A pestmegyei alispán: der vicegespan des pester komitates, a képviselőházi elnök: der präsident des abgeordnetenhauses”; s a föntebbi példákban: schüler der achten klasse, der vorstand des bezirkes, die kaserne in der üllöer strasse, die arena im stadt-wäldchen, der artische brunnen auf der margarethen-insel. E képezhetetlen főnevek közé tartozik a compagnie vagy bataillon is, s a német a magyar szerkezetet utánozni nem tudja; ennél fogva a magyar melléknévi kitével helyett kényszerülve van előjárós szerkezetet használni, tehát: 10. századbeli közlegény: gemeiner beider 10. compagnie.

„Közlegény a 10. századnál” tehát hű fordítása a németnek, vagyis germanizmus.

6. Kérdés. A Nyelvőrben buzgón folynak most a kutatások az iránt, hogy miféle szólásokon látszik meg az oláh nyelv hatása. Azt tapasztalván, hogy a Királyhágótól keletre nagyon sűrűn használják az efféle kitételeket: „El kellett hogy menjek, be kell hogy végezze, le kell hogy irjam” ezek helyett: „El kellett mennem, be kell végeznie, le kell írnom,” kérdem a t. szerkesztő urat, hogy itt nem a „Trebuit ca se mergu, trebue ca se finesca, trebue ca se scriu” kitételek másolataival van-e dolgunk.

Felelet. Tekintetbe véve, hogy e szerkezet kiválóan az erdélyi magyarság nyelvén járatos, egészen valószínű, a

mit a t. kérdéstevő sejt, az tudniillik, hogy itt csakugyan oláh, s nem mint egykor magunk is gondoltuk, latin (*oportet ut*) hatással van dolgunk.

7. Kérdés. Többen vitatkoztunk azon, hogy a 'Magyar Figaro' 1888. júniusi 253. számában hozott következő hirdetése helyes magyarsággal van-e szerkesztve vagy sem: 'Magyar Figaro 1887. évi folyama teljes példányai leszállított ára: 4 frt.'

Alólirott, ki a kérdést föltettem, helytelenítettem; mert fülemet sérté s azt olvasva hiányosnak tartom. Az illetők azonban ellenkező véleményben nyilatkoztak, kívánva, terjesszük t. szerkesztő úr competens bírálata alá.

Helyesebb lenne szerintem, ha így hangzana: 'A Magyar Figaro 1887. évi folyamának teljes példányai kaphatók 4 forint leszállított áron.'

F e l e l e t. A t. kérdező javítása kétségtelenül helyesebb az eredeti szerkezetnél. A birtokos *-nek* rag kitételét az irott nyelvben, a hol a hangsúly jelöletlenül áll, az érthetőség minden esetre megkívánja. Így is állhatna: 'A Magyar Figaro 1887. évi folyama teljes példányainak leszállított ára: 4 forint.'

8. Kérdés. A mult hónap utolsó napján egy szűkebb körű társaságnál polemia tárgyát képezvén ezen mondatban: 'A gyermek megveretett és keservesen sírt' a *sírt* szó, cselekvő vagy pedig szenvedő ige-e?

B. választukat portó kötelesen várva, maradtam tisztelettel N. N.

F e l e l e t. Ha a gyermeket megverik s nem tréfából verik meg, az bizonyára fájdalmat okoz neki s szenved, valamint szenved akkor is, ha keservesen sír; nem ok nélkül sejtí tehát a t. kérdező, hogy a *sír* minden bizonnyal szenvedő ige.

'Portó kötelesen' pedig azért nem válaszoltunk, mert t. olvasóinkat nem akartuk ily tanulságos példától megfosztani.

SZARVAS GÁBOR.

NYELVTÖRTÉNETI ADATOK.

Rádai Ráday Pál munkái. Olcsó könyvtár 256 sz.

S z a v a k (közönségesebbek).

cserép-mű. 'Minden test csak fű, mint árnyék és romlott cserép-mű' 119.

formál: alkot. ,Szeretél, midőn még nem is formáltál 88. Kezed formálását 81. Jöjj elő testem . . . dicsérd bölcs formálódát' 105.

forráz. ,Forrázd ki a férges nyüvet, ne legyen belül redves' 112.

redves 112.

súly. ,Dolgomnak illy nehéz súlya szívem dúlja' 115.

súlyos. ,Érzem súlyos terhét' 137.

csoport. ,Uram, vigy bé csoportoddal a paradicsom kertébe' 120.

csoportoz. ,Ti is hát csoportozzatok sokáldási Istennek és háláadást hozzatok 106. Az úr istennek hazánkon mostani öszve csoportozott itéleti között' 54.

folymat. ,Mert jóvoldod folymatja kész hozzám az áldásra 107.

színméz-lév. 126.

jelenség. ,Hadd érzem szeretetednek bőséjét, hogy bizonyos jelenségét kincsül megszerezsem' 129.

kézív 134 (felvont kézívet).

les. ,Hogy a sátán lese hálóba ne vesse' 135.

valahol: akárhol, a hol csak. ,Valahol hát lészesz, szívemmel utánad járok' 132.

hívesít: megfrissít. ,Jöjj azért s hívesíts jelenléted illatjával' 131.

kibuzdít: kiönt (?). ,És végre, hogyha rád lelek . . . akkor kibuzdítom az örömet, szerelemmel és az úr Jézust lelkembe szorítom' 131.

elhatalmaz: elhatalmasodik. (Mert ha elhatalmaz a bűn), inségim meg nem szűnnek' 136.

sikamló. ,Ne térjek amaz útra, melly sikamló' 136.

mennyég. ,Tégedet áldnak mennyégben' 157.

hiszem: hiszen 159.

betegülés. ,Betegülésemben fájdalmimat gyógyítsad' 161.

kukorica-savó 166.

élésház 166.

kaszáslév. ,Nem elég . . . kaszáslevet azzal öszveereszteni (eczettel)' 166.

törött lév. ,Törött lév, tiszta bors vagy on útálatban, ha eczet nem érzik azokban' 167.

timporál. ,Azért is eczettel timporálva ette 167. Egy csészében öntvén (tizféle eczetet) öszvetimporálni' 169.

nyaggat. ,De a kín nyagatja, hogy orvost találjon' 169.

eljárni táncot. ,Eljárhatja lábod a karancsot' 169.

ír-essentia 170.

nadragula-fű 170.

kurvannya 171.

szózenegésben. ,Ékesen lantolva adták szózenegésben' 171.

büdöskő: kénkö 188.

borkút (= savanyúvízforrás) 188.
farka a hegynek 188.
egy huzomban 188.
kincstartó 193.
netalántán 194.
sokadalom 197.
válasz = felelet 172. sat.

S z ó l á s o k (közönségesebbek).

Vesz. ,Uram! vedd szívedre panaszomat' 94.
Köz. ,Nincsen hozzám semmi köze' 96.
Tetéig talptól fogva 112.
Ügyét híven forgattad (lelkemnek) 135.
Lép. ,Térj én lelkem istenedhez víg dicséret mondásra,
 illendő dolog lépni a fogadásra (votum reddere)' 138.
Fegyzésbe vesz. ,Kivántam életemnek emlékezetebb dol-
 gait jegyzésben vennem' 177.
Képe alatt. ,Kegyelmed nevével és képe alatt' 172.

I g e r a g o z á s.

Első személy: vágyok 89. megválok 95. Néked hát megadódom 118. el ne essek 98. (rím rá: türhessek), de: essem 100. béések 112. (rím: tesztek). kiesek 119. (rím: kere-
 sek), de: meghallgattatom 147. szánakodom, bánkodom 117. fohászkom, támaszkodom 140. aluszom 141. munkálód-
 jam 200.

Második személy: tudol, ríme: nyájaskodol 170. hivato-
 lot (Jézus Krisztusnak) 146. vissz 147. lészesz 158.

Harmadik személy: essék kedvességére 106. bűnhöd-
 jön 140.

S z ó r e n d

is. ,Ámbár néha el is ragad' 95.

I d e g e n s z a v a k.

proszenyicza. ,Zab és proszenyicza (kell) horvátnak és
 tótnak 166.

batykis. ,Kukoriczasavó a batykis oroszoknak' 166.

porelyka. ,Elég a lengyelnek, ha porelykát osztnak' 166.

stokfís 171.

rostokoltam 187. 189.

moszka 180, 199, 205, 207. *moszkva* 194, 196. *muszkva*
 201. *muszka* 202.

czár 180.

I d e g e n v á r o s n e v e k.

Varsava 179. *Danczka* 179.

H a n g t a n.

Ollykor, olyan, millyen, illyen sat. pállya 148.

megsújtod 98. elhúlok 112.

alkutó 157. hódul 180. és hódol vegyest.

csuda 147. csudálatos 147.

sohol 146. késű 119. veréjték 159. vészna 168.

NÉGYESY LÁSZLÓ.

NÉPNYELVHAGYOMÁNYOK.

Szólásmódok.

Csavaró víz vagyok : csúron víz vagyok.

Avval az emberrel nem jó lessz főtennyi : kikötni.

Nézze mág (= már) Pestu saógor.

E megő, ha meg nem ő, megviső. (Egy kocsis mondotta egy nehezen megmászható hegyről, melyen neki szekerevel át kellett mennie).

Válakozás nekű éltek együtt a testvérek.

Vittük a ferhért : elosontunk.

Elhajtotta a kocsmába : vitte a kocsmába, hogy megvendégelje.

Ezen a faron menők ki. („Far” a hegynek olyan kissébb része, mely a lapos fölött hirtelen fölemelkedik. Más a hegyhát).

Ő se a közepibül való a posztónak : ő se fenékgig tejfel.

Rajta ment ez a Gábri fiastol : oda ment és rátámadt.

Jánkadó : leány kiadója.

Nem tuttonk vele jóra mennyi : nem tudtunk vele szögeletre önni, kiegyezni, kibékülni.

Gyerőnk, nézzők meg.

Két vagy három líter bort kapjonk be.

Ez is ojan nagy roppant ember, mint kurkus.

(Borsod m. Domaháza.)

VOZÁRI GYULA.

N é p m e s é k.

Éccē vót ěggy város, a nép nagyon szěginy vót. Lakott ott ěggy szěginy pap. Vót neki ěggy riszěgěs kántorja, a ki szerette a targyit.

Éccē aszongya neki a pap, hogy kántor űr lopjon el a falúbeliektű minděnt, oszt gyugja el valahová, oszt mongya měg nekěm, hová tětte ; ěn majd kihirdetěm, hogy měgmondom, hogy hun van ; oszt majd jobban měgy sorsunk mind a kettőnknek.

Úgy is vót. A kántor betargyizott, oszt ellopta a fődesúr két szép hároméves csikáját. A fődesúr is megjuttta, hogy a pap jósló. El mēnt hát hozzá.

A pap megjmonta neki, hogy hun van; oszt kapott ajándékot és így disznókat mēg más állatokat is lopot a kántor, a pap mēg megjmonta.

Történt azonban, hogy ēggy gazdagabb városbol éveszēt ēggy gróf jányának a gyimántos gyűrűje. A gróf is éhita a papot; de mán akko megjiett a pap, me eszt nem a kántor lopta é. Hát émén, oszt aszongya a gróf, hogy előbb ēgyünk, asztán mongya mēg, hogy hun van a gyűrű.

Aszongya a pap, hogy ű neki aggyon ēggy szóbat, a hun észik.

A hogy be hozza az inas az első ételt, hát aszongya az ételnek, hogy no hála istennek, mēg van ēggy. Megjiett az inas, oszt lészalatt a konyhába, osz aszongya a szakácsnének mēg a szobájáynak, hogy jaj most nekünk, mert a pap tuggya má, hogy mi loptuk e a gyűrűt.

Gondokoztak, hogy mit tēgyenek. Hát evve aszongya a szakácsné, hogy szēggyünk össze pizt, oszt aggyuk oda a papnak, hogy nē mongya mēg.

Be mēnnenk, oszt émongyák, hogy űk lopták é a gyűrűt. A pap mēgőrűt, oszt aszonta, hogy tōmjék ēggy pujkába. Mikó kérdēszte a gróf, hogy hun van a gyűrű, hát megjmonta.

Erre be viszi a spajzba a gróf, oszt ēggy zsákho viszi. Oszt kérdi, hogy mi van benne. A papot Róka Jánosnak híták. Hát megjiett, oszt aszongya, hogy no Róka, most vagy má a zsákba.

Eppen étaláta, mert a van benne, monta a gróf.

Nagy ajándékot kapott a gróftú, oszt boldogú ét.

(Szolnok.)

CSILLAG BÉLA.

Gyermekversikék.

Hétfő hetibe,	Hol van az a kasza ?
Kedd kedvibe,	A tűz mēgégette.
Szērda szerelmibe,	Hol van az a tűz ?
Csütörtök csövibe,	A viz eloltotta.
Pénték pitvarába,	Hol van az a viz ?
Szombat szobájába,	A bika mēgitta.
Vasárnap az isten házába.	Hol van az a bika ?
	A mészáros lēvágta.
Hol van az az isten háza ?	Hol van az a mészáros ?
A nagy fűbe.	Fölmászott a fára,
Hol van az a nagy fű ?	Kitört a lába,
A kasza lēvágta.	Vaskérészt utána.

(Szolnok.)

BARTA NÁNDOR.

Lakodalmi versek.

A menyasszony bucsuztatója.

(Vö. Orbán Balázs 'A Székelyföld leírása' II.81).

A muzsika és szó egy kist csendesedjék,
Valakik itt vannak mind megengedjenek,
Bucsuzó szavamra kérem figyeljenek,
Mert készen van nyelvem, hogy már ahhoz kezdjek.

Változik az idő, változtat minket is,
Változnak a napok, változtat engem is,
Szerencsés órák közt van szerencsétlen is,
Ez helyről más helyre kell mennem nékem is.

Oh! mert minden állat párt keres magának,
Mint gelice madár hogy választ magának;
Én is úgy keresék s választék magamnak,
Elsőbb el bucsuzom s úgy indulok útnak.

Egész lakodalmi nemes solyomnitás,
Kivánom az égből szályon rátok áldás,
Hogy ha eddig voltam valamiben hibás,
Kérlek hát, legyen most nékem megbocsáttás.

Hálálom ti néktek kegyes jószágtokot,
Hozzám megmutatott atyafiságtokot,
Istennek áldása maradjon rajtatok,
A melyet szivemből ti néktek ohajtok.

Szeretett jó atyám, a kitől nemzettem,
Kinek szárnya alatt hiven neveltettem,
Számptalan jószágod, a mit velem tettél,
Isten megfizesse s menyekbe részes légy.

Kedves szülő anyám már tehozzád térek,
Mig uj szálásomra tőletek elérek,
Áldást az istentől én te reád kérek,
A kit én szivemből szüntelen dicsírek.

Kedves dajkám voltál, szüntelen szerettél,
Jóra tanítottál, a rosztól intettél.
Mint anya lányával velem cselekedtél,
Végre most engemet szárnyomra eresztél.

Tőletekis velem felnőtt jó testvérek,
Alázatos szívvél engedelmet kérek,
Az ég áldásából ti is részt vegyetek
S menyországba legyen örökkös helyetek.

Hiv leány barátim hozzátok is szollok,
Szomorú keblemmel ti nektek hálálom,
Kik nem sajnáltátok fáradozástokot,
Hogy hálálhassam meg számos jószágtokot.

Köszönöm azonban nyájos társaságtok,
Velem közlött sok szép mulatságotokot,
Hogy engemet mindig hiven fogadtatok,
Azért hát legyetek örökre boldogok.

Nem lesz már veletek többé mulatásom,
Mert férjem házánál leszen maradásom,
A mint uram fujja ugy lesz táncolásom
Látjátok, mely hamar elmúlt leányságom.

Szeretett hiv férjem reád vetem szemem,
Nincs itt maradásom, veled elkell menném,
Szeretett hazámot érted megkell vetnem,
Ezt mivelte bennem az igaz szerelem.

Most hát azért kérlek, légy jó hitestársom,
Hogy jeleni tettem soha megne bánnyam,
Hogy vég napjaimot örömmel is áldjam,
Lelkünket pediglen Jézusnak ajánlyam.

Dicsiret dicsőség a Szent Háromságnak,
Ugy dicsiret legyen a Szűz Máriának,
Hogy tégedet rendelt életem párjának,
Engemet pediglen örökkös társodnak. Amen.
(Csík-Szent-Király.)

TOMPOS KÁROLY.

Táncmondókák.

A kinek most kedve nincs,
Annak semmi esze sincs.

Tágosságot nekünk is,
Ha kicsinyek vagyunk is.

Ma van kedvem, hónap nem lesz,
Mer' az öreg hónap hun lesz.

A sarkantyum taréjja,
Rózsával van kirakva.

Az én lábom ú kijárgya,
Hogy a rózsám alig várgya.

Ugy-e kedves kis hugom,
Hogy aszt én szípen rugom.

Engem bizon ne csipdessen,
Ides kedves gyócsüngősöm.

Csipdesse meg azt a bogár,
Ki más szeretőjéhez jár.

Fősütött a hódvilág,
Gyere hozzám gyöngyvirág.

Jeruzsálem, Bëthlehem,
Az én rőzsám hun pihen?
(Rábaköz.)

POLLÁK MIKSA.

Tájszók.

Baranya megyeiek.

áristom: tömlőc (Béllye.)	ereget: a tőtő eke után a kukoricát igazgatja.
bandukol: lassan, álmodva mén.	ellenség: zivatar, égháború. 'Beszalatt az ellenség elől a házba.'
bászli: együgyű.	fa: hordó. 'Ez jó fa. Milyen fába' van?'
bódorog: kóborol, ide-oda jár. (Béllye).	fartat: firtat, kérdezet. 'Fartatott az ügyvéd, mikor fizetöm meg má igyőñ a kétszáz forintot.'
bókóm: a csónak bordája.	faszgógó: nicticorox griscus, éjjeli gém.
börcc: domb, emelkedés.	ficertős: csámpás.
cikó: kuckó.	gágy: rét, alantas hely.
csicsimé-madár: fringilla celebren.	gajcsoslábú: görbe lábú, lőcslábú.
csipörtős: kicsi, haszontalan.	gajgonya: rátotta.
csupál: tép, gyomlál.	gyakni: b . . . ni.
csurak: felöltő.	góció: kis fej.
csúszó: kigyó.	gyurgyalag (Béllye): upupa epops, banka.
dezentor: kóborló gyermek. 'Gyere haza te dezentor.'	háborodott: bolond, őrült.
döbröcc: bőrbetegség, mely a bőrt vöröstre változtatja.	habuckol: vízben, sárban jár.
ellaznakol: elver.	hersent meg: b . . . ik.
elboronáli a halottat: eltemeti.	
eldögönyöz: elver, megver kézzel.	
elélát: előhoz, előkeres.	

- hó k á n csapja : homlokon csapja.
 h ú r o s : piszkos, a v é t t ruhá-
 ban já r ó n ő.
 k a j m ó s : görbe lábú, sánta.
 k a l a m a j k á z : ireg, forog,
 ugrál.
 k a m a t y o l : b ik.
 k á n y o s f a : ostorménfa.
 k e p e c e s (csárdás kis kala-
 pot veszek).
 k e r f ó : sövény. „A más ker-
 főja alatt halt meg“ (Béllye).
 k i b a l h á z : kikeres, kikutat.
 k i p ö n d ö r í t e n i : kidobni.
 k o p p ó z : koppaszt.
 k o r t y o n d i : részeges.
 k ö c e : ködmen.
 k ö r ű n i z i a k ö n y v e t :
 átlapozza.
 k u k a - M i s k a : ügyetlen; egy
 Miska nevű emberről maradt,
 ki nagyon hülye volt.
 k u n a , k u s z a (női szemérem-
 test).
 l á b i t ó : létra.
 l a f a t y o l : haszontalanságot
 beszél. (Béllye).
 l é n i a : dőlő út.
 l i c s i t a (Kopácson) : árverés.
 l u k m a : tanítói és papi fizetés.
 m a c s k a g é m : egy gémfaj
 (halászó).
 m e g p ö c k ö l i a z ó r á t :
 fricskázza.
 m o m o r n y i k o l : babrál.
 (Béllye).

(Csúza.)

DEMJÉN KÁLMÁN.

Veszprémmegyeiek.

- b i b o l a : ibolya.
 b o s z i n t : boszant. „Ne boszincs,
 mer úgy képen nyallak, hogy
 mingyá pirosat köpsz tűle.“
 b u b o r k a : uborka
 h e t v e : hétfő (Szöllős-Győrök).
 h ü p p ö g ö t t . „Ámomba úgy rit-
 tam, hogy még akkor is hüp-
 pögtem, mikor édes apám fél-
 kötött.“
 i j j e : ilyen. „Ijje helétt mégfokta,
 osztán étörött.“
 i n n y a , i r n y a : inni, irni.
 i t t e n n e k n i n c s : itt nincs.
 j á r k é : jár-kel. „Mit járkész itt
 a hun nem szabad.“

k a t r o c : ketrec.
 k e c m e r e g : zsugorodik. „Ott
 kecmergétt szegény a sarokba.“
 k é g y e l m e t k é r e k : bocsánatot
 kérek. „De kégyelmet kérek,
 csakugyan úgy vót, a hogyan
 mondom“.
 k o l o m p é r : burgonya.
 l é v o n ó k é p : matric; egy zsidó
 boltos hozta be sa gyermekek-
 től hallottam ezen jól alkotott
 szót.
 m o n y a z d m é g a t i k o t : nézd
 meg, van-e a tyukban tojás.

n y a v a l a - b a n k ó : kényes, nya-
 fogó gyermek. „Mit síssz-ríssz
 mindig tē nyavala-bankó.“
 r e n d : verssor. „Ebbű a nótábú
 nem gyut eszēmbē, csak két
 rēnd.“
 s á l l i k : ingere van a nōszēsre.
 s z a l á n n a : szalonna.
 t a r á t a : lompos, slampet. „Milyen
 taráta vagy tē lēány!“
 t i k m o n y : tojás.
 t ő r p e t i n y : terpentín.
 u c s u : ocsu, szemetes buza.

(Devecser.)

G. ZIEGLER G.

Udvarhely megyeiek.

a b a j d o k : idomtalan, nagy
 és aránytalan emberről mond-
 ják. Krizánál a „Vadrózsák“
 szótárában a hely megjelölése
 nélkül, tehát Háromszékről
 a b a j d o k u l r a k o t t a s z t a g
 is előfordul. (L. még
 Nyr. IX. 428 : lepcsés, lom-
 pos jelentéssel).
 a z s a g : ördög szekér. „Azsagon
 jár“, a ki valamely útját hamar
 megjárja. (Vö. Nyr. IV. VI. 471.
 IX. 41. és 428 ; utóbbi he-
 lyen : a z s a g o n j á r : r e -
 p ű l v e j á r).
 á d á b é z k o d n i : áldáskodni,
 fohászkodni vagy jajveszéklni
 valami fölött. (Vö. Tájsz. :
 á d á z n i).
 á k á c i ó s k o d i k : veszekedő
 kedvben van. „Mit ákációnsko-
 dol örökké te nyávájás. (Vö.
 Tájsz. és Nyr. I. XI. 478. és
 XII. 47).
 á m b o j o g : ácsorog, száját tát.
 Hasonértelmű a t á c s o g szó-
 val, de nem minden esetben,
 mert én ilyen kifejezést is hal-
 lottam tősgyökeres székely
 szolgálégyntől : „A nyáronn,

a mikor a márhakká vőtam,
 éccő ledőtem egy fa alá s ott
 elaluttam ; a mikor a fa ár-
 nyéka ékerüt rőllam, az áldott
 nap úgy megsütött s én úgy
 ékábütam, hogy elig tuttam a
 fődrő fölámbojogni.“ Tehát
 itt = fölkelni, vagy még inkább
 „fölvánszorogni“ a jelentése.
 b ő r e g é r : denevér.
 b e b ő g ő : hebegő, dadogó.
 c s i n g á r d i , c s i n g á r g y i :
 sugár, magas termetű, pl. le-
 gény.
 é j t ő , é j t e n i : mérég, mér-
 gezni. (Vö. Nyr. VIII. 380).
 f a c s a r o s : irigy, rosszlelkű.
 „N. N.-nek facsaros a lelke.“
 f é l é k e : egy fajból való, egy
 családhoz tartozó, mint pl.
 egyik juh féléke a másik-
 nak, tejtestvére, tehát egy
 anyától valók.
 f i t e t : szimatol, leskelődik va-
 lami után, valami körül.
 f o s t a r a n g o s n a k nevezik a
 szószátyár, hírharang, falu v.
 ucca Kati'-féle asszonyokat.
 (Vö. Krizánál fostoros szó
 alatt).

- f o s z t o z ó d n i : fogadkozni
,Ugy fosztozódott, hogy többet nem iszik, s ténnap is ojan részög vót, mint a disznyó.'
- f u t u c k ó : oldalzsebben hor-
dozható kis üveg vagy szűk
nyakú kis kancsó, melyben
hideg időben pálinkát visz ma-
gával a székely.
- g ě r ě n y a : a majorság (szár-
nyas állatok) hátgerinc csontja.
(Tsz.-ban g e r e n c, Krizánál
g ě r n y e, Háromszékről).
- h a b a r ó : száj. ,Ugy megütöm
a habaródot, hogy éromlik.'
- k a l a h a j d i és l ő n y e ; így
csufolja a székely a dologta-
lan embert.
- k á r á s z k o d n i : ágaskodni
pl. gyümölcs után fára.
- k á m p o r o d i k : éled, meg-
éled.
- k o n y á s o d n i : öregség kö-
vetkeztében elgyengülni.
- k o d o h o z n i : étlenség kö-
vetkeztében elsoványodni, erőt-
lenedni. (Vő. Krizánál és a
Tsz.-ban k o d o z , k o d o z n i
és Nyr. V).
- k ö p p e n t e n i : inni, húzni,
üvegből szeszes italt (vizitalra
nem használják). ,Köppincs
egyet.' Tsz.-ban mint balaton-
melléki szó van közölve ,iddo-
gálni' jelentésben.
- k ó t o g a t : kopogtat, kalapál.
- k o r k o j ó s : féleszű, bolond.
,Ne korkojóskoggyál.' (Krizá-
nál ,féleszű, csodatermészetű'
jelentéssel Háromszékről).

(Fejér-Nyikó vidéke).

PAP DÉNES.

V a s m e g y e i e k.

- a c i d ě : adsza ide.
- a l a m u s z i : alattomos.
- á n i z s l a g : kén.
- a n y á n s : anyányi (pl. veréb).
- á t o b o t á b o : össze-vissza.
- b a j k u ó : női felső ruha.
- b a k s z e k é r : egykerekű tar-
gonca.
- b á l d : bál.
- b á l i s : házaló olasz.
- b á s z l i : hitvány, együgyü.
- b e n y a k a l : becsip.
- b e v e d e l : tulságosan jól-
lakik.
- b i b a s z t ; hitvány.
- b o z o g á n y : a nád bunkós
része.
- b u d a b á c s i : böde.
- b u g r i s : ostoba.
- b u g y o r : batyu.
- c e m ě n d e : rendetlen ruházatú.
- c s a t a k : loccs-poccs.
- c s e s z d m e g : tégy vele, a
mit akarsz.
- c s i é c s : himlő.
- d e j s z e : de hiszen.
- d i é z b u n d a : szőrrel bélelt
bunda.
- 'd ě s a n y á m : édes anyám.
- d o b z u ó : ringló.
- d ő g ő n y ő z : elver.
- d ő l ő g t ő v ő : dologtevő (nap).
- d u r u s z a : névrokon.
- ě g g y e z : répakapáláskor a
sűrű helyeket megritkítja.
- e k c e - m o n c a : lim-lom.
- e l n a s l a g o l : elpáhol.
- e l ű ő - h a s i : első borja a te-
hénnek.
- e l ű ő j á r u ó : a tél elején
megölt süldő.
- ě t e t : marhák elé vetett egy
ől eleség, lóhere v. egyéb.

(Répece-Sz.-György.)

KOVÁTS J. SÁNDOR.